

Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Kütüphanesi Kataloğundaki Sarf ve Nahiv Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme

Öz: Bu makale, Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi'nin ilk kataloğunda yer alan sarf-nahiv ilmine dair Arap alfabesiyle yazılan eser isimlerinin Latinize edilmesi, müelliflerinin tespiti, hangi ilim dalına ait olduğu ve basitçe muhtevası gibi noktalarda genel bir tanıtımı hedeflemektedir. Katalogta çoğu şerh, haşiye, muhtasar ve manzûm olmak üzere yüz otuz eserin adı kayıtlıdır. Bu eserler, Osmanlı döneminde Arapça öğretiminin temel taşları olarak kullanılmış; öğrencilerin sarf ve nahiv konularında derinlemesine bilgi edinmelerini sağlamıştır. Katalogta yer alan eserlerin dil yapısı, müellifleri ve türleri detaylı bir şekilde ele alınarak bu eserlerin günümüz Arap dili öğretimine katkı sağlayacağı yönüne de işaret edilmiştir. Çalışmamızda, genelde dil eğitimi, özelde ise Arapça eğitiminin yalnızca gramer kurallarını öğretmekle kalmayıp aynı zamanda dinî, ahlâkî, siyasî ve kültürel birikimi de aktaran bir vasıta olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, klasik metinlerin eleştirel ve analitik bir yaklaşımla incelenip bunlardan yararlanılması, geleneğin geleceğe taşınmasında önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Sarf ve Nahiv, Sultan III. Ahmed Kütüphanesi Kataloğu, Enderun

Adem
ÇALAR*

An Evaluation of Morphology and Syntax Books in the Catalogue of the Topkapı Palace Library of Sultan Ahmed III

Abstract: This article examines the first of catalog of Sultan Ahmed III's Enderun Library in Topkapı Palace, which includes works on the science of sarf-nahiv written in the Arabic alphabet, firstly by Latinizing them, identifying their authors, which branch of science they belong to, their content, and the role of these books in teaching the Arabic language. The catalog records the names of one hundred and thirty works, most of which are commentaries and some of which are basic texts, ihtisar and manzûme. These works were used as the cornerstones of Arabic language teaching in the Ottoman period and provided students with in-depth knowledge in the subjects of sarf and nahiv. The linguistic structure, authors, and genres of the works in the catalog are discussed in detail, and the contribution of these works to today's Arabic language teaching is also pointed out. The study concludes that language education in general, and Arabic language education in particular, is not only a means of teaching grammatical rules but also a means of transmitting religious, moral, political, and cultural knowledge. In this context, analyzing and utilizing classical texts with a critical and analytical approach is important in carrying the tradition into the future.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Sarf and Nahiv, Sultan Ahmed III's Library Catalog, Enderun

* Dr. Öğr. Üyesi, Adem Çalar, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, E-Posta: adem.calar@ikcu.edu.tr - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8116-6544>

Giriş

Ülkemizin sahip olduğu değerlerin başında tarihimizden miras aldığımız içlerinde birbirinden değerli kültür hazinelerimizin ve binlerce yazma eserin bulunduğu kütüphanelerimiz gelmektedir. Sahip olduğumuz bu mirasın önemli parçalarından biri, saray içinde Ağalar Camii ve III. Ahmed adlı iki ayrı kütüphaneden meydana gelen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'dir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türk İslam sanatının eşsiz hat, tezhip, minyatür ve cilt gibi eserlerin yanında binlerce nadir/yazma eseri de bünyesinde barındıran eşine az rastlanan bir kültür hazinesidir. Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumları arasında önemli bir yere sahip olan Enderun Mektebi, bu kültür hazinesinin hayat bulduğu bir merkez olmuştur. Bu merkez sayesinde Osmanlı Devleti tarihte siyasî, askerî alanlarda üstün başarılar gösterdiği gibi ilim, fen ve sanatta da büyük başarılar göstermiştir. Devşirme usulüyle toplanan çocuklar, öncelikle Türk ailelerin yanında Osmanlı toplumunun örf, adet ve geleneklerine uygun bir şekilde eğitimler alarak yetiştirilir; ardından üstün yeteneklilerin eğitimi Enderun Mektebi'ne kabul edilirdi. Buradaki eğitimin sonunda dinî, idarî, mülkî ve askerî açıdan devleti yönetecek kadrolara dahil olarak en uzak diyarlarda hizmet ederlerdi. İşte bu yüzden Enderun Mektebi sadece bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli devlet ricâlinin yetiştirilmesinde de önemli işlev görmüş bir merkezdir.¹ Böyle mümtaz şahsiyetleri yetiştiren kurumun, insana, eşyaya ve Allah'a bakışını belirleyen medeniyet tasavvuru, müfredatı ve bunu besleyen kaynaklar elimizin altındadır. Bunlar dinî ilimlerden sosyal ve beşerî ilimlere, doğa bilimlerinden sanatlara kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu çeşitlilik, öğrencilerin çok yönlü yetişmesini sağlamak için tasarlanmıştır. Osmanlıların dinî ve sosyal konularda fikri alt yapısının nasıl oluştuğu, medeniyetinin nasıl şekillendiği, ilim ve fikir dünyasının kodları, hangi eserlerin bunlarda etkili olduğu ancak kütüphanelerimizdeki arşiv, kitap ve katalogların incelenmesiyle ortaya konulabilir.²

Makalemizde genel hatlarla Sultan III. Ahmed Kütüphanesi ve Enderun Mektebi hakkında bilgi verildikten sonra III. Ahmed Kütüphanesinin 1719 yılında düzenlenen ilk kataloğundaki sarf ve nahiv kitapların izi sürülecektir. Eğitim dilinin Arapça olması nedeniyle katalogdaki sarf ve nahiv kitaplarının listesi Latinize edilerek tanıtımı gerçekleştirilecek böylece Arapça eğitiminin içeriği, niteliği ve günümüze yansımaları incelenecektir.

1. III. Ahmed Kütüphanesi

Adını Topkapı Sarayı'ndan alan kütüphanenin tanıtımına geçmeden önce kısaca Topkapı Sarayı'ndan bahsetmek faydalı olacaktır. İstanbul'un en güzel yerinde, Karadeniz'e nâzır, bir yarımada üzerinde, Fatih Sultan Mehmet Han tarafından temeli 1465'te atılan Topkapı Sarayı'nın inşaatı 1478'de tamamlanmıştır. Millî mimarimizin şaheserlerinden olan yapı, önce Saray-ı Cedîd-i Âmire sonra Yeni Saray bugün ise,

¹ Mehmet İpşirli, "Enderun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/185-187.

² Salim Ayduz, "Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki Felsefe/Fen Bilimleri İlgili Eserler Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı'nın İzinde/ Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, ed. Adem Koçal - Zeynep Berktaş (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 224.

Topkapı Sarayı adıyla anılmaktadır. Farklı zaman dilimlerinde kendisine eklenen binalarla saray, döneminin zevkini, sanat anlayışını, mimari özelliklerini yansıtan âbide bir yapı olarak karşımızda durmaktadır.³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ise işte bu saray içinde, Ağalar Camii ve III. Ahmet adlı iki ayrı kütüphaneden meydana gelmiştir. Aslında 1924 yılında saray müzeye dönüştürüldüğünde harap halde olan Ağalar Camii 1928 yılında restore edilmiş, buradaki kitaplar, padişahların kitap hazinelerindeki mevcut kitaplar, çeşitli köşk ve koğuşlardaki vakıf kitapları buraya taşınarak Yeni Kütüphane adı verilmiştir. Daha sonra 1966 yılında III. Ahmed Kütüphanesi de buraya eklenerek bugünkü halini almıştır.⁴ Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesinde yaklaşık on sekiz bin yazma eser mevcuttur. Bu muazzam koleksiyona, bugün Güzel Yazılar Bölümünün içinde yer aldığı Yeniler Kitaplığı ile yaklaşık dört bin eseri ihtiva eden Yeni Gelen Basmalar Kitaplığını da ilave ettiğimizde hiç kuşkusuz bu koleksiyonun kıymeti daha da artmaktadır. Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi bünyesinde barındırdığı binlerce nadir yazma eserin yanında, minyatür, tezhip, cilt ve hat sanatları yönünden de eşine az rastlanan bir kültür hazinesidir.⁵

Sultan III. Ahmed, bugün Yenisaray denilen Sarây-ı Cedid'deki dağınık halde bulunan kitapları bir mekânda toplamak amacıyla bakımsız halde olan II. Selim'in köşkünü yıktırıp onun yerine kendi adıyla anılan kütüphane binasını 17 Şubat 1719 tarihinde inşa ettirmiş; buna ek olarak kütüphanenin amacını, açık olacağı günleri, kitaplardan yararlanma şartlarını, hizmetlilerin ücretlerini belirten bir vakfiye düzenleyerek mükemmel de bir katalog hazırlamıştır.⁶ III. Ahmed kütüphanesi, Pazartesi Perşembe gibi belirli günler ilim ehlinin istifadesine açılmış olsa da özellikle baştan itibaren Enderun'daki öğrencilere tahsis edilmiştir.⁷

Yeni Kütüphaneye bağlı olan III. Ahmed Kütüphanesi bugün Enderun kitaplığı adıyla da anılmaktadır. Kütüphanede (Revan Köşkü Kitaplığı, Hazine Kitaplığı, Bağdat Köşkü Kitaplığı, Sultan Mehmed Reşad ve Tiryal Hanım Kitaplığı, Emanet Hazinesi Kitaplığı, Medine Kitaplığı, Koğuşlar Kitaplığı ve Yeniler Kitaplığı gibi) her biri saraydaki yerleri dikkate alınarak isimlendirilen on üç kitaplık oluşturulmuş ve çeşitli bilim dallarına göre tasnifi yapılmıştır.⁸ Saray kütüphanesinde Yunanca, Latince ve Süryanice 146 adet matbu kitap da bulunmaktadır. Gayr-i islamî bu eserlerin kataloğunu 1933 tarihinde D. Adolf Deissmann, Türkçe, Arapça ve Farsça eserlerin kataloğunu ise 1961-1969 yılları arasında Fehmi Ethem Karatay yayımlamıştır.⁹

³ İsmet Binark, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları İle İstanbul Kütüphaneleri Hakkında Yerli - Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası", *Vakıflar Dergisi* 13 (1981), 718-719.

⁴ Zeynep Atbaş, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/263-264.

⁵ Binark, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları", 717-718.

⁶ Semavi Eyice, "Ahmed III Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/40-41.

⁷ Binark, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları", 732.

⁸ Atbaş, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", 41/263-264; Binark, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları", 721-724.

⁹ Atbaş, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", 2/263-264; Binark, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları", 735-737.

2. Enderun Okulu

Enderun mensuplarının istifadesine sunulan bu değerli kütüphanenin Arapça sarf ve nahiv kitaplarının tanıtımına geçmeden önce Enderun mektebinden kısaca bahsetmek isabetli olacaktır. Enderun mektebi, Osmanlı Devleti'nde medresenin haricinde en önemli resmi eğitim kurumudur. Bu mektebin kuruluş amacı, sürekli büyüyen ülkenin merkez ve taşra bürokrasisine dinî, mülkî, askerî ve idarî alanlarda ihtiyaç duyulan insan gücünü sağlamak; farklı din, dil ve kültürlere mensup toplulukları en iyi şekilde idare edecek sağlam yönetici kadrolarını yetiştirmektir.¹⁰

Bu amacı gerçekleştirmek için Hıristiyan ailelerinden devşirilen ve tamamen ailelerinden bağı kopmuş çocuklar, Müslüman Türk ailelerin yanında Türkçeyle birlikte, İslâmî esasları ve âdâbı öğrendikten sonra bedenî ve ruhî kabiliyetlerini geliştiren uzun ve zorlu eğitim süreçlerinden geçmektedir. Bunlar bir taraftan Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenirken diğer taraftan güreş, koşu, ok atma gibi sportif faaliyetler de yapmaktadır. Enderun Mektebi liyakat, maharet, tatbikat, ödül-ceza, disiplin gibi temel özellikleriyle çağının en başarılı eğitim kurumu haline gelmiş ve birçok alim, şair, sanatçı, devlet adamı, asker ve idareci yetiştirmiştir. Ne var ki klasik dönemdeki ilkelerine sahip çıkamayan, çağının ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu güzide kurum, zamanla değerini yitirmiştir.¹¹

3. Kütüphanenin İlk Kataloğu

Bizzat Sultan III. Ahmed tarafından hazırlatılan kütüphanenin ilk kataloğu, bugün Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı 3679 numarada kayıtlıdır. Çalışmada “Kütübü'n-Nahv ve's-Sarf” başlığı altındaki kitapların önce katalogdaki haliyle isimleri verilerek kısaca tanıtımı yapılacaktır. Burada III. Ahmed Kütüphanesi ile ilgili ilk çalışmayı yapanın Mehmet Refik Bey olduğunu söylemek gerekir. Mehmet Refik, makalesinde kütüphanedeki kitapların tasnifini yaparken on dokuz ilim dalından bahsetmektedir. Ancak Refik'in bu tasnifinin kütüphanenin ilk katalogundaki tasnifle örtüşmediğine dikkat çekmek isteriz. Kanaatimizce bu durum, Mehmet Refik Bey'in bazı ilim dallarının ismini ayrı yazması yahut aynı ilim dalına yönelik Arapça ve Türkçe isimleri müstakil başlıklar altında toplamasından kaynaklanmıştır. Aşağıdaki tablo Mehmet Refik Bey'in tasnifiyle III. Ahmed Kütüphanesi'nin ilk katalogundaki tasnif farklılığına işaret için oluşturulmuştur:

Mehmet	Refik	Bey'in	III. Ahmed	Kütüphanesi'nin	ilk
--------	-------	--------	------------	-----------------	-----

¹⁰ Mehmet İpşirli, “Enderun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/185-187.

¹¹ İpşirli, “Enderun”, 1995, 11/185-187; Salim Aydın, “Medrese ve Tekke Dışındaki Eğitim Müesseseleri Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12 (01 Eylül 2008), 140-142.

Kütüphanesi'ndeki eserleri tasnifi	kataloğundaki konu başlıkları
[Mehmed Refik, "Enderûn-ı Humâyûn Kütüphanesi", Târihî Osmânî Encümeni Mecmuası 7 [1916/1332], 241]	[Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı No:3679]
1. İlâhiyat	1. Kütübü't-Tefsîri'ş-Şerîf
2. Ehâdis-i Şerîfe	2. Kütübü'l-Ehâdisi'ş-Şerîfe
3. Fıkıh	3. Kütübü'l-Fıkhî'ş-Şerîf
4. Tasavvuf	4. Kütübü Usûli'l-Fıkhî'ş-Şerîf
5. Me'ânî	5. Kütübü'l-Kelâm ve'l-Âdâb
6. Kelâm	6. Kütübü'l-Me'anî ve'l-Arûz
7. Tıp	7. Kütübü'l-Ferâ'iz ve'l-Hisâb
8. Sarf ve Nahiv	8. Kütübü't-Tasavvuf
9. Edebiyât	9. Kütübü't-Ta'bîr ve'r-Rü'yâ
10. Lügat	10. Kütübü't-Tıbbî'n-Nefîse
11. Tevârih-i Arabiyye	11. Kütübü'l-Lüğa
12. Tevârih-i Türkî	12. Kütübü'n-Nahv ve's-Sarf
13. Ferâiz ve Hesab	13. Kütübü'l-Edebiyyât
14. Ta'bîr-i Rü'yâ ve Falnâme	14. Kütübü'l-Hikme ve'l-Hey'e ve'l-Hendese ve'n-Nücûm ve'l-Mantık ve'l-Mûsîka
15. Hikmetü'l-Felsefe	15. Kütübü't-Târih bi'l-Arabî ¹²
16. Hey'et	
17. Mantık ve Cedel	
18. Hendese ve Mûsîkî	
19. Nücûm ve Remil. ¹³	

4. Katalogdaki Nahiv-Sarf Kitaplarının Dökümü

III. Ahmed Kütüphanesinin ilk kataloğunda yer alan *Kitâbü'n-Nahv ve's-Sarf* başlığı altında büyük çoğunluğu Arapça olmak üzere yüz otuz eser bulunmaktadır:

¹² *Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Enderûn-ı Humâyûn Kütüphanesi, 3679), 2a-94a.

¹³ Mehmed Refik, "Enderûn-ı Humâyûn Kütüphanesi", *Târihî Osmânî Encümeni Mecmuası 7* (1916/1332), 241.

Kitâbü's-Sarf: Merah, 'İzzî, Maksûd. Şeyh hattıyla, Binâ, Emsile. 'Osmân Efendi hattıyla, yedi satır, nesih, cild bir. ¹⁴

Sarf cümlesi olarak da bilinen *Emsile, Binâ, Maksûd, 'İzzî, Merâh* adlı kitaplar Osmanlı medreselerinde klasik Arapça öğretiminin ilk merhalesini oluşturmaktadır. Bu eserlerden *Emsile* medreselerde ilk okutulan kitap olup "nasara" kelimesinden türetilen fiil ve isimlerin muhtelif ve muttarid/aynı tarzdaki çekimlerini konu edinmektedir. Müellifi bilinmemekle beraber teberrüken Hz. Ali'ye nispet edilmiştir. *Binâ*, Arapçadaki sülâsiden sūdâsiye mücerred ve mezîd otuz beş fiil kalıbı ile aksâm-ı seb'a bilgisini içermekte olup bunun müellifi meçhûldür. *Maksûd*, sarf ilminin temel konularını altı başlık altında ele alan bu eser her ne kadar Ebû Hanife'ye nispet edilse de müellifi belli değildir.¹⁵ *'İzzî* adlı eserin müellifi, İzzüddîn ez-Zencânî'dir. (ö. 660/1262 [?]) Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un kaleme aldığı *Merâhu'l-Ervâh* ise bu sıralamada sarf cümlesinin son halkasını oluşturmaktadır.

Kitâbü'l-Mufassal li'z-Zemaşerî, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

el-Mufassal, Bağdat ekolüne mensup Zemaşerî'nin (ö. 538/1144) Arap gramerine dair yazdığı eserdir. Bu kitap isimler, fiiller, harfler ve bunların arasındaki ortak hususları kapsayan müşterekler olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın tertibi güzel, anlatımı kolay, muhtevası zengindir. Bunlardan dolayı *el-Mufassal* alimler tarafından büyük rağbet görmüştür.¹⁶

Kitâbü'l-İrşâd me'a-Şerhihî'r-Reşâd, on iki satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Arap dili, felsefe, kelim ve tasavvuf gibi birçok alanda söz sahibi olan meşhur alim Sa'deddin Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından kaleme alınan *İrşâd (İrşâdü'l-Hâdî)*, meşhur dil alimi İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiye*'sinin muhtasarıdır. Teftâzânî eseri, oğlu Muhammed için yazmıştır. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan esere çeşitli şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Halil Özcan, Musannifek'in bu eser üzerine yaptığı şerhlerden *er-Reşâd fî Şerhi İrşâdî'l-Hâdî* adlı şerh üzerine 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde bir doktora çalışması yapmıştır.¹⁷

Kitâbü Muğni'l-Lebîb, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Nahiv ilmindeki yetkinliğinden dolayı "nahvî/nahivci" lakabıyla şöhret bulan İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) nahiv sahasındaki en önemli eseridir. Tam adı *Muğni'l-Lebîb 'an Kütübî'l-E'ârib*'dir. Eser kendi dönemine gelinceye kadar yaygın kabul görmüş âmil, ma'mûl ve i'râb taksiminin aksine bir girişle müfredler ve terkipler şeklinde iki ana bölüm ve sekiz alt bölüm tertibiyle dikkatleri çekmektedir. Bu yüzden üzerinde pek çok

¹⁴ Katalogta yer alan nahiv ve sarf ilmiyle alakalı yüz otuz eser için bkz. *Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Enderûn-i Hümâyûn Kütüphanesi, 3679), 65b-69a.

¹⁵ Kenan Demirayak, "el-Maksûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/453.

¹⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 1416; Mehmet Sami Benli, "el-Mufassal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/366-367.

¹⁷ Şükrü Özen, "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/299-308.

şerh, hâşiye, ihtisâr ve nazma çekme çalışması yapılmıştır.¹⁸

Kitâbü 'İsâmüddin 'ale'l-Kâfiye, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) Arap nahvine dair yazdığı *el-Kâfiye* adlı muhtasar eserine Ebû İshâk İsâmüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyîni (ö. 945/1538) tarafından kaleme alınan şerhidir. Medrese öğrencileri arasında rağbet gören bu şerhin günümüzde çeşitli baskıları yapılmıştır.¹⁹

Kitâbü Şerhi Şâfiye, Seyyid 'Abdullah, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib tarafından yazılan muhtasar sarf kitabının şerhidir. Katalogda "Seyyid 'Abdullah" şeklinde tam adı tasrih edilmeyen şârih, *Şâfiye*'nin şarihleri arasında zikredilen Abdullah b. Muhammed Nukrekâr (ö. 776/1375) veya Abdullah b. Muhammed b. Mübârek el-Uteybî adlı zâtlardan biri olmalıdır.²⁰

Kitâbü'l-Muğni, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lîk, cild bir.

Fıkıh, sarf ve nahiv ilimlerinde derin bilgi sahibi Ebü'l-Mekârim Fahrüddin Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf Çârperdi (ö. 746/1346) tarafından yazılmış bir nahiv kitabıdır. Bu kitap, Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el-Meylânî ve Abdullah b. Seyyid Fahreddin el-Hüseynî tarafından şerh edilmiştir.²¹ Kürtlerin yaşadığı bölgelerde çok okutulduğundan *Muğni'l-Ekrâd* diye de anılmaktadır.²²

Kitâbü Matlûb Şerhu Maksûd, on beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Sarf ilmine dair yazılan *Maksûd* adlı eserin birçok şerhi vardır. Ne var ki söz konusu şerhin müellifinin kim olduğuna dair kaynaklarda tarafımızdan bir bilgiye rastlanmamıştır. Kâtip Çelebi'nin: "Alimlerden biri *Maksûd*'u şerh etti ve *Matlûb* adını verdi."²³ diyerek müellifini meçhul bıraktığı söz konusu eser, *Matlûb bi-Şerhi'l-Maksûd* namıyla da anılmaktadır.²⁴

Kitâbü Dav'i'l-Misbâh, on üç satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Arap dili ve edebiyatı alimi Mütarrizî'nin, (ö. 610/1213) oğlu Cemâlleddin Ali'ye Arapça öğretmek amacıyla Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) *Avâmil'i, el-Cümel'i* ve *et-Tetimme*'sinden istifade ederek yazdığı *el-Misbâh fi'n-Nahv* adlı eser üzerine Tâceddin el-İsferâyîni'nin kaleme aldığı şerhtir.²⁵ Eserin baskısı mevcuttur.

¹⁸ Mehmet Reşit Özbalıkcı, "Muğni'l-Lebib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/383-384.

¹⁹ İsmail Durmuş, "İsferâyîni, İsâmüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/516-517; Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi* (Cantaş Yayınları, 2016), 361.

²⁰ Hulusi Kılıç, "eş-Şâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/247-248.

²¹ Mehmet Şener, "Çârperdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/230-231.

²² Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el-Meylânî - Muhammed Tarık Mağribiyye, *Şerhu'l-Muğni fi'n-Nahv* (İrşad Kitapevi, 2017), 11.

²³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1443.

²⁴ Demirayak, "el-Maksûd", 27/453.

²⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1364; Necmettin Öztürk, *Alâaddin Musannifek ve Arap Gramerindeki Yeri* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 32; Muhammed b.

Kitâbü'l-Ünmûzec ve Şerhuhu, on sekiz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

el-Ünmûzec, Zemaşerî'nin (ö. 538/1144) kendi kitabı *el-Mufassa'*dan ihtisar ettiği nahivle ilgili eserinin adıdır.²⁶ Bu eser üzerine birçok şerhler yazılmış olup çeşitli yayınevleri tarafından farklı tarihlerde yayımlanmıştır.²⁷

Kitâbü'ş-Şâfiye, on bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib, tarafından yazılıp sadece sarf ilmine tahsis edilen bu kitap, sarf ve nahiv ilimleri arasına kesin bir sınır koyma özelliği ile bilinmektedir. Eser, Zemaşerî'nin *el-Mufassa'*ında yer alan sarf konularının düzenlenip özetlenmesi ile vücuda getirilmiştir. Bütûn sarf konularını içeren muhtasar bir özellik taşımaktadır. *Kitâbü'ş-Şâfiye*, hem Osmanlı medreselerinde hem de İslam dünyasının farklı yerlerinde asırlarca okutulmuş, esere kırk beş kadar şerh ve bunların da bir kısmına hâşiyeler yazılmıştır.²⁸

Kitâbü'l-Kâfiye, yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Mufassa'*dan yararlanmak suretiyle hazırladığı nahiv kitabıdır. Osmanlı medrese geleneğinde Birgivi'nin *el-Avâmil* ve *İzhârü'l-Esrâr*'ından sonra *el-Kâfiye* okutulmakta ve bu üç kitap "Nahiv Cümlesi" veya "Nahiv Mecmuası" olarak tanınmaktadır. İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine yüz elli kadar şerh yazılmıştır. Bunların en meşhurları: Müellifin kendisinin *Şerhu'l-Kâfiye*'si, Radî el-Esterâbâdî'nin (ö. 688/1289'dan sonra) *Şerhu'l-Kâfiye*'si, Abdurrahman-ı Câmî'nin, (ö. 898/1492) *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye*'si, Bedreddin İbn Cemâ'a'nın (ö. 733/1333) *et-Tuhfe 'ale'l-Kâfiye*'si, Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413), *Şerhu'l-Kâfiye*'si ve son olarak Sûdî-i Bosnevî'nin (ö. 1007/1599 [?]) Türkçe yazdığı *Şerh-i Kâfiye*'si örnek olarak sayılabilir.²⁹

Kitâbü-Kâfiye me'a-Şerhihâ Şihâbüddîn, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in Mısır'dan talebesi Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Karâfî'nin (ö. 684/1285) *el-Kâfiye* üzerine yazdığı şerhtir.³⁰

Kitâbü Şerhi'l-İzzî, li Sa'diddîn, on yedi [satır], bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Sarf ilmine dair İzzüddîn ez-Zencânî'nin yazdığı (ö. 660/1262 [?]) *el-İzzî fi't-Tasrîf, et-Tasrîfü'l-İzzî*, veya *el-Mebâdî fi't-Tasrîf* ya da *et-Tasrîf* gibi isimlerle anılan esere

Ahmed b. Tâcüddîn el-İsferâyînî, Şevkî el-Mearrî, *el-Lübâb fi İlmi'l-İ'râb*, ts., 5; M. Sadi Çöğenli, "Mutarrizi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/375-377.

²⁶ Mustafa Öztürk - M. Suat Mertoğlu, "Zemaşerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/235-238.

²⁷ el-Unmûzec'e dâir yapılan şerhler için bkz. Ayhan Can, "Zemaşerî'nin el-Unmûzec'i özelinde şerhlerin tanım, istişhâd ve tenkitlerdeki tutumları", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (21 Aralık 2021), 682-683.

²⁸ Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 367-369; Kılıç, "eş-Şâfiye", 38/247-248.

²⁹ Hulusi Kılıç, "el-Kâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/153-154.

³⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1099.

Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yapılan şerhtir.³¹ Daha başka şerhleri de vardır.

Kitâbü Şerhi'l-Kâfiye, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 12'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi'l-Mufassal, otuz üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Zemahşerî'nin meşhur dilci Sibeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitap* adlı eserinden istifade ederek nahve dair yazdığı, müellifin adlandırması ile *el-Mufassal fî San'ati'l-râb* ya da *el-Mufassal fî'n-nahv* adlı esere yazılan bir şerhtir. *el-Mufassal* (XII ve XIII.) yüzyıllarda Endülüs hariç hemen hemen bütün İslam coğrafyasında ders kitabı olarak okutulmuş olup birçok şerhi yapılmıştır. Bunlardan bazıları matbu bazıları ise yazma haldedir. Şöhret bulmuş olanlarının arasında Zemahşerî'nin öğrencisi Muhammed b. Sa'd el-Mervezî'nin *el-Muhassal*, Kâsım b. Hüseyin el-Hârizmî'nin *et-Tahmîr Şerhu'l-Mufassal*, Ziyâeddin el-A'cemî'nin *Şerhu'l-Mufassal*, Ebü'l-Bekâ İbn Yaş'ın *Şerhu'l-Mufassal*, İbnü'l-Hâcib'in *el-Îzâh fî Şerhi'l-Mufassal*, Muzhîrüddîn Muhammed'in *el-Mükemmel fî Şerhi'l-Mufassal*, Ali b. Ömer Halîl el-Esfenderî'nin *el-Muktebes fî Tavzihi Me'ltebes*, Muhammed Tayyib el-Mekkî'nin *el-Vişâhu'l-Hâmidî* ve Muhammed Abdülganî'nin *el-Mu'avvel* adlı eserleri sayılabilir.³²

Kitâbü Şerhi'l-Mufassal, yirmi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 16'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi'l-Mufassal, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 16'ıncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Radî, Şerhu'l-Kâfiye, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye fî'n-Nahv* adlı eserine Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî'nin (ö. 688/1289'dan sonra) yazdığı şerhtir. Radî bu şerhinde nahiv konularını basit bir üslupla ele almış, yer yer meseleleri tartışarak tercih ve icthâdlarda bulunmuş, zaman zaman da nahiv hükümlerinin illetlerini açıklayarak adeta dilin felsefesini ortaya koymuştur. Eser tüm bu özellikleriyle rağbet görmüş ve alanında yapılmış diğer şerhlerden üstün tutulmuştur.³³

Kitâbü Şerhi Radî, Şerhu'l-Kâfiye, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 19'uncu maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü İrşâdî's-Sâlik fî'n-Nahv, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Endülüslü büyük dil alimi İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) 2794 beyittten oluşan *el-Kâfiyetü's-Şâfiye*'sinin özeti olan *el-Elfiyye* adlı kitabın şerhidir.³⁴ Tam adı, *İrşâdü's-*

³¹ Ahmet Özel, "Zencânî, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/253-254.

³² Benli, "el-Mufassal", 30/366-367.

³³ Sadreddin Gümüş, "Radî el-Esterâbâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/387-388.

³⁴ Abdülbaki Turan, "el-Elfiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/28-29.

Sâlik ilâ Halli Elfiyyeti ibn Mâlik olup müellifi İbn Kayyim el-Cevziyye'dir (ö. 767 /1365).³⁵

Kitâbü Tenvîrüd-Deyâcî, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Zemaşerî, Kur'an, hadis ve Cahiliyye şiirinde geçen nahivle ilgili bazı ifadeleri soru cevap ve bilmece tarzında kısa adı *el-Ehâcî'n-Nahviyye* olan manzûm bir eser yazmıştır.³⁶ Alemüddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245) bu eser üzerine kendi isimlendirmesiyle *Tenvîrüd-Deyâcî* adında aynı tarzda bir şerh kaleme almıştır. Bu şerh, *Münîrüd-Deyâcî fî Şerhi'l-Ehâcî, Şerhu Ehâcî'z-Zemaşerî'n-Nahviyye, Tenvîrüd-Deyâcî fî Tefsîri'l-Ehâcî* gibi çeşitli isimlerle de anılmaktadır.³⁷

Kitâbü'l-Mufassal, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Yukarıda 16'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mufassal, on bir satır, bâ-hatt-ı Arab, cild bir.

Esere dair 16'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü-Şerhi'z-Zemaşerî, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild-i sâni, bir.

Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) "*el-Mufassal*"ın anlaşılması güç yerleri hakkında başka bir kitabı daha vardır."³⁸ diye isim zikretmeden bahsettiği Zemaşerî'nin kendi eseri *el-Mufassal* üzerine kaleme aldığı şerh olmalıdır. Eserin adı kaynaklarda *Havâşî'l-Mufassal* şeklinde geçmektedir.³⁹

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, li'l-İsferâyînî, yimi bir satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.⁴⁰

Muhammed b. Ahmed b. Tâcüddîn el-İsferâyînî (ö. 684/1285) tarafından *Lübâbü'l-İ'râb, el-Lübâb fî'l-İ'râb* ya da meşhur olan adıyla *el-Lübâb fî İlmî'l-İ'râb* adıyla kaleme aldığı i'râb, binâ, âmil, ma'mül fâiliyet, mefûliyet, izâfet gibi konuların bir mukaddime dört bölüm halinde işlendiği nahiv kitabına dâir yazılan şerhtir. *Lübâb*'in hâla yazma halinde bulunan on kadar şerhi vardır.⁴¹

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, yirmi yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 26'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şâfiye, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 11'inci maddede bilgi verilmiştir.

³⁵ Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 352.

³⁶ Öztürk - Mertoğlu, "Zemaşerî", 44/235-238.

³⁷ Tayyar Altıkulaç, "Sehâvî, Alemüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/311-313.; Geniş bilgi için bkz. <https://shamela.ws/book/37653/54>.

³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1416.

³⁹ "el-Benli, "el-Mufassal", 30/366-367.

⁴⁰ Bu eser kataloga sehven (للسيرامي اللباب شرح كتاب) şeklinde kaydedilmiştir.

⁴¹ Muhammed b. Ahmed Tâcüddîn el-İsferâyînî, Şevkî Mearrî, *el-Lübâb fî İlmî'l-İ'râb* (Bejrût-Lübân: Mektebetü Lübnân, 1996), 5-7; Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 381.

Kitâbü Hâşiyeti Şerhi Elfiyye, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Elfiyye, Arap dilinin büyük alimlerinden İbn Mâlik'in daha önce yazdığı *el-Kâfiyetü's-Şâfiye* adlı kitabının bin beyitlik özetidir. Hacmi küçük olmasına rağmen ifadeleri anlaşılır, üslûbu da kolay ve akıcıdır. Bu yüzden İslam dünyasında hüsn-i kabul görmüş ve bu sahanın en önemli eserlerinden biri sayılarak medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bir mukaddime ve yaklaşık seksen baptan meydana gelen eserin şerh ve hâşiyeleri oldukça fazladır. *Elfiyye*'nin şerh ve hâşiyelerinden en önemlileri şunlardır. 1. *ed-Dürretü'l-Mudiyye*: İbn Mâlik'in oğlu İbn u'n-Nâzım'ın yazdığı, zaman zaman da babasına sert eleştiriler yönelttiği şerhtir. Muhammed b. Ebû Bekir b. Cemâa, Abdulkadir b. Ebu'l-Kasım el-Abbâdî, Zekeriyâ el-Ensârî (*ed-Durretu's-Sâniye*) ve Sihâbüddin Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî esere birer hâşiye yazmışlardır.

2. *Tavzihu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti ibn Mâlik*: İbn Ümmi Kâsım namıyla bilinen Bedruddîn el-Hasan b. Kâsım el-Murâdî'nin (ö. 749/1348) şerhidir.

3. *Evdahu'l- Mesâlik*: Ebu Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Hîşam (ö. 761/1360) tarafından *el-Elfiyye* üzerine yapılan şerhtir. *et-Tavzih* olarak da bilinen eser, *el-Elfiyye* kadar rağbet görmüş ve üzerine birçok hâşiye yazılmıştır. Bunların arasında Hâlid el-Ezherî'nin *et-Tasrîh ale't-Tavzih*'i ile Muhammed M. Abdulhâmîd'in *Uddetu's-Sâlik ilâ Tahkiki Evdahi'l-Mesâlik* adlı hâşiyeler yer almaktadır.

4. *Şerhu Elfiyyeti ibn Mâlik*: Bahâeddin İbn Akîl'in (ö. 769/1367) şerhidir. Kolay ve faydalı bu şerhte İbn Akîl, İbn u'n-Nâzım'ın babasına yönelttiği eleştirilerin isabetsiz olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Çeşitli Arap üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulan eser üzerine de hâşiyeler yazılmıştır. Bunlardan Ahmed b. Muhammed eş-Şücâî'nin *Fethu'l-Celîl 'alâ Şerhi İbn 'Akîl*'i, Muhammed b. Mustafa el-Hudârî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi İbn 'Akîl*'i, Asım Behcet el-Beytâr'ın, *Advâ alâ Serhi ibn 'Akîl*'i, Muhammed Abdulazîz en-Neccâr'ın, *et-Tavzih ve't-Tekmil li-Şerhi ibn 'Akîl*'ini zikredilebilir.

5. *Menhecû's-Sâlik ilâ Elfiyyeti ibn Mâlik*: Nûreddin Ali b. Muhammed el-Üşmûnî (ö. 918/1513) tarafından kaleme alınan eser *el-Elfiyye* üzerine yazılan en geniş şerh özelliğine sahiptir. Bu eserin hâşiyeleri arasında Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Tûnisî'nin *Zevâhirü'l-Kevâkib li-Bevâhiri'l-Mevâkib*'i ve Muhammed Ali es-Sabbân'ın *Hâşiyetü's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî*'si öne çıkmaktadır.

6. *el-Behcetü'l-Merziyye fî Şerhi'l-Elfiyye*: Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından kaleme alınan eser Doğu medreselerinde halen okutulmaktadır.

7. *Mekâsidü's-Şâfiye*: Endülüsün meşhur alimlerinden *Muvâfakât* sahibi İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) Arap dilinin gayelerini de nahiv kuralları vesilesiyle açıkladığı *el-Elfiye* üzerine kaleme aldığı eseridir.⁴²

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, otuz iki satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 26'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mûlahhas, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Tam adı, *el-Mûlahhas fî İrâbi'l-Kur'ân* olan eser, Arap dil alimi Ebû Zekeriyâ Yahyâ b.

⁴² Turan, "el-Elfiyye", 11/28-29; Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 348-349.

Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî (ö. 502/1109) tarafından telif edilmiştir. Söz konusu kitabın sadece ikinci cildi günümüze ulaşmıştır. Bu da Yusuf sûresinden başlayarak Tâhâ sûresine kadar olan sûrelerin i'râbını içermektedir.⁴³

Kitâbü'l-Mufassal, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'fîk, cild bir.

Esere dair 16'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi'l-Merâh, yimi bir satır, bâ-hatt-ı ta'fîk, cild bir.

Sarf ilmine dair Osmanlı medreselerinde okutulan Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un yazmış olduğu *Merâhu'l-Ervâh* adlı eserin şerhidir.

Kitâbü'l-Kâfiye, on bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Esere dair 12'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'd-Dibâce, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Sarf ve nahiv ilminde *Kitâbü'd-Dibâce* adında şöhret bulmuş bir eser bilinmemektedir. Ancak, "Dibâce" kelimesi Arapça'da yaygın olarak "önsöz" veya "giriş" anlamına geldiğini göz önünde bulundurduğumuzda bunun sarf ve nahivle ilgili bir kitabın giriş veya takdim bölümü olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda *Kitâbü'd-Dibâce* İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) sarfa dair *eş-Şâfiye*'si ya da Mutarrizî'nin nahve dair *el-Misbâh* adlı eserlerinden birinin dibâcesi olabilir. Zira bu iki değerli eserin dibâceleri üzerine şerhler yazılmıştır.⁴⁴ Ayrıca aynı isimle Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında Arap diline dair müellifi hakkında bilgiye rastlayamadığımız bir eserin olduğunu belirtmek isabetli olacaktır.⁴⁵

Kitâbü İmtihânü'l-Ezkiyâ li'l-Birgivî, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Birgivî Mehmed Efendi'nin (ö. 981/1573) nahiv sahasıyla ilgili Arapça bir eseri olup Kâdî Beyzâvî'nin *el-Kâfiye* üzerine kaleme aldığı *Lübbü'l-Elbâb fi 'İlmi'l-İ'râb* adlı eserin şerhidir. Târik Muhtâr el-Melîcî eserin tahkikini gerçekleştirmiş, Adalı Şeyh Mustafa ise *Hâşiyetü Adalı 'ale'l-İmtihân* adıyla eserin üzerine bir hâşiye yazmıştır.⁴⁶

Kitâbü Emsile-i Muhtelif ve Muttaride, cild bir.

Klasik Arapça öğretiminde özellikle de Osmanlı medreselerinde ilk önce okutulup ezberletilen temel sarf kitabıdır. Eserin müellifi bilinmemektedir. Ancak bazı şerhlerde müellif olarak Ahmed Çelebi es-Saruhânî, Çörekçizâde Köse Efendi kaydedilmekte,

⁴³ Ahmet Özel, "Tebrîzî, Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/223-224; Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 420-421.

⁴⁴ Bkz. Eyyüp Beyhan, *Selim Ağa Kütüphanesindeki Arapça Nahiv ve Sarfla İlgili Yazma Eserlerin Tanıtımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008), 122-124; "Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi", <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details>.

⁴⁵ Bkz. <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full/90>.

⁴⁶ Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/191-194.

bazen de teberrüken Hz. Ali'ye nispet edildiği görülmektedir.⁴⁷

Kitâbü'r-Reşâd fi Şerhi'l-İrşâd, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Teftâzânî tarafından kaleme alınan *İrşâd (İrşâdü'l-Hâdî)*, meşhur dil alimi İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinin muhtasarıdır. Teftâzânî eseri oğlu Muhammed için yazmıştır. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan esere çeşitli şerhler yazılmıştır. Eser Fethullah eş-Şirvânî, Kudretullah Efendi el-Buhârî, Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Buhârî, Musannifek Şerefeddin Ali eş-Şirâzî, Muhammed Emîrhan (Emîrcan) et-Tebrîzî, ve İbn Ma'sûm tarafından şerh edilmiştir. Burada ismi geçen şerhi ise Nûreddin Muhammed el-Cürcânî yazmıştır. Mehmed b. Molla Mehmed er-Rûmî'nin ise söz konusu şerhe dair bir hâşiyesi vardır.⁴⁸

Kitâbü Şerhi Şâfiye li'l-Çârpardî, on sekiz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in sarf ilmiyele alakalı meşhur *eş-Şâfiye* adlı eserinin Şâfiî fakihî ve dil âlimi, Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf tarafından (ö. 746/1346) kaleme alınan şerhi olup birçok baskısı mevcuttur.⁴⁹

Kitâbü Dinkoz Şerhu Merâh, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un (ö. VIII. [XIV.] Arapçanın sarfına dair telif ettiği tam adı *Merâhu'l-Ervâh* olan esere Dunkûz (Dikgöz) lakabıyla tanınan Şemseddin Ahmed'in yazdığı şerhtir. Bu şerhin haricinde *el-Merah* üzerine yazılmış başka şerhler de vardır; Bedreddin el-Aynî'nin *Melâhu'l-Elvâh fi Şerhi Merâhi'l-Ervâh*'ı ve Kemalpaşazâde'nin *el-Felâh fi Şerhi'l-Merâh*'ı bunlardan bazısıdır.⁵⁰

Kitâbü Şerhi 'İzzî li Sa'düddîn, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 14'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Şâfiye li'l-Çârpardî, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 39'uncu maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü İ'râbî Kâfiye, on beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı nahiv kitabının i'râbına dair yazılmış altı eserden biri. *el-Kâfiye* üzerine yapılmış en meşhur i'râb çalışması, *el-Fevâ'idü's-Şâfiye 'alâ İ'râbî'l-Kâfiye* adıyla anılan Zeynizâde Hüseyin Efendi'ye ait eserdir.⁵¹

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, li'z-Zevzenî, yimi beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Fadil el-İsferâyînî (ö. 684) diye tanınan Tacüddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed

⁴⁷ İsmail Durmuş, "el-Emsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/166-167.

⁴⁸ Özen, "Teftâzânî", 40/299-308.

⁴⁹ Şener, "Çârpardî", 8/230-231.

⁵⁰ Katalogda (دنيقوز) olarak yazılan bu isim, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Dunkûz/Dikgöz şeklinde geçmektedir. Ancak bazen de bu ismin Dinkoz şeklinde imlâsına da rastlanmaktadır. Bkz. Kenan Demirayak, "Merâhu'l-Ervâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/165-166; Eyyüp Beyhan, *Selim Ağa Kütüphanesindeki Arapça Nahiv ve Sarfı İlgili Yazma Eselerin Tanıtımı*, 31.

⁵¹ Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

b. es-Seyf'in *el-Lübâbü fi'n-Nahv* adlı eserine dair Muhammed b. Osman ez-Zevzenî'nin (ö. 486/1093) yazdığı şerhtir. 740 yılında şerhini tamamlayan ez-Zevzenî şerhine *Keşfü'l-İ'râb* adını vermiştir.⁵²

Kitâbü Hâşiyeti Mütevassıt li's-Seyyid, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine Seyyid Rüküddin Hasan b. Muhammed el- Esterâbâdî (ö. 688/1289'dan sonra) üç şerh yazmıştır. Büyük *el-Bâsıt*, orta ölçeklikte olanı *el-Vâfi* ve küçük şerh. Bunlardan orta büyüklükteki Seyyid Esterâbâdî tamamlayamamış oğlu Muhammed tamamlamıştır. Sözü edilen şerhe de bazı hâşiyeler yapılmıştır. Onlardan bazıları Muhammed b. Abdillâh el-Merînî, Siracüddin Muhammed b. Ömer el-Halebî, İsmail b. Ali'ye aittir. Bu son isim orta büyüklükteki şerhin (mütevassıt) şahitlerinin beyitlerini açıklayarak *Keşfü'l-Vâfiye* adını vermiştir. Sözü edilen hâşiye bu olmalıdır.⁵³

Kitâbü Şerhi Ünmûzec, on üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

el-Ünmûzec, Zemahşerî'nin kendi eseri *el-Mufassal*'dan ihtisar ettiği nahivle ilgili eseridir. Bunun üzerine birçok şerh yazılmıştır.⁵⁴ *Şerhu Ünmûzec*, yazma nüshalarda sıklıkla adı geçen Cemaleddin Muhammed b. Abdülğanî el-Erdebilî'nin (ö. 647/1249) şerhi olmalıdır.⁵⁵

Kitâbü Şerhi Ünmûzec, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Eser e dair 10'uncu maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü İ'râbi Kâfiye, on bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Eser e dair 43'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Muğni fi'n-Nahv, yirmi yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Eser e dair 7'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Kâfiye li'l-Musannif, on yedi satır, bâ hatt-ı nesih, cild bir.

Eser e dair 12'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-İzzî, altı satır, bâ hatt-ı nesih cild bir.

Eser e dair 14'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Esrârî'l-Arabiyye, on sekiz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Arap dili ve belâgatı alimi Ebü'l-Berekât Kemâlüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî'nin (ö. 577/1181) nahiv ekolleri hakkında yazdığı anlaşılması kolay bir kitaptır. Eser günümüzde neşredilmiştir.⁵⁶

⁵² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1230.

⁵³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1098

⁵⁴ Öztürk - Mertoğlu, "Zemahşerî", 44/235-238.

⁵⁵ Eyyüp Beyhan, *Selim Ağa Kütüphanesindeki Arapça Nahiv ve Sarfla ilgili Yazma Eselerin Tanıtımı*; "Diyaret İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/search>.

⁵⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 115; Hulusi Kılıç, "Enbârî, Kemâleddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/172-173.

Kitâbü Kavâ'idü'l-İ'râb, on beş satır, hutût, cilt bir.

Mısırlı İbn Hişâm en-Nahvî'nin eseri olup tam adı *el-İ'râb an Kavâ'idü'l-İ'râb*'dir. Aslında *Muğni'l-Lebib*'in muhtasarıdır. Dört bölümden oluşur. İbn Hişâm bu eserinde müfret, cümle, şibih cümle ve bazı zor i'râb hallerini konu edinmektedir. Eser defalarca basılmıştır.⁵⁷

Kitâbü Şüzûri'z-Zeheb fî Kelâmi'l-'Arab, on dokuz satır, bâ hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbn Hişâm en-Nahvî'nin olgunluk döneminde nahve dair kaleme aldığı nahiv ile ilgili muhtasar eseridir. Müellif bunu daha sonra *Şerhu Şüzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab* ismiyle kapsamlı bir şekilde şerh etmiştir. Dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunan eserin hem kendisi hem de şerhiyle alakalı birçok şerh, hâşiye, ihtisar gibi çalışmalar yapılmıştır.⁵⁸

Kitâbü Mesâlikü'l-Mübtedî, yirmi üç satır, bâ hatt-ı 'Arab, cild bir.

İslam dünyasındaki yazma eserler hakkında bilgi veren Ma'medü'l-Mahtûtâtü'l-Arabiyye sitesinde eserin tam adı *Mesâlikü'l-Mübtedî ve Meşâbikü'l-Muktedî* şeklinde geçerken⁵⁹ Sultan III. Ahmed Kitaplığının sonradan kaleme alınan ikinci kataloğunda ise *Mesâlikü'l-Mübtedî ve Mesâ'ilü'l-Muktedî* şeklinde geçmektedir.⁶⁰ Katalogda isminin kayıtlı olduğu yerin hemen kenarında kırmızı mürekkeble eserin edebiyatla ilgili olduğuna dair bir bilgi yer almaktadır. Ansiklopedik tarzdaki eserin birinci bölümü nahiv ilmiyle ilgili olup müstensihî Ömer b. Abdülmuhsin b. Ali'dir. Ne var ki eserin müellifi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Kitâbü Şerhi Tahrîri'l-Hasâsa fî Teysîri'l-Hulâsa on dokuz satır bâ hatt-ı nesih cild bir.

İbnü'l-Verdî diye tanınan Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî'nin (ö. 749/1349) İbn Mâalik'in *el-Hulâsatü'l-Elfiyye* olarak da bilinen *Elfiyye*'si üzerine yazdığı şerhtir.⁶¹ Eser Abdullah b. Ali eş-Şelâl tarafından tahkik edilip neşredilmiştir.

Kitâbü Mecmûa, Evvelühâ 'İzzî, on beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Başlangıcında 'İzzî adlı sarf kitabının bulunduğu sarfa dair bir mecmûadır.

Kitâbü'l-Münsif fi's-Sarf, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

el-Münsif sarf âlimi Ebû Osman el-Mâzinî'nin (ö. 249/863) *et-Tasrif*'inin şerhidir. İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) en önemli ve hacimli eserlerinden biri olan *el-Münsif*'i İbrâhim Mustafa ve Abdullah Emîn neşretmiştir.⁶²

Kitâbü'l-Emâlî li'bnî'l-Hâcib, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

⁵⁷ Mehmet Reşit Özbalkıç, "İbn Hişâm en-Nahvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/74-77.

⁵⁸ Özbalkıç, "İbn Hişâm en-Nahvî", 20/74-77.

⁵⁹ <http://alnadeem-mss.malecso.org>. (Erişim tarihi:16.09.2024).

⁶⁰ *Yenilenmiş Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Enderûn-i Hümayûn Kütüphanesi, 3680), 67a.

⁶¹ İsmail Durmuş - Ali Şakir Ergin, "İbnü'l-Verdî, Zeynüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/239-240.

⁶² Mehmet Yavuz, "İbn Cinnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/397-400.

Bugün *el-Emâli'n-Nahviyye* diye anılan İbnü'l-Hâcib'in *Emâli'si*, kendisinin *el-Kâfiye'si*, Zemaşerî'nin *el-Mufasssal'* ile çeşitli konuları ve bazı âyetlerdeki nahiv meselelerine dair izahları ihtiva etmektedir. Eser farklı zamanlarda muhtelif yayınevleri tarafından yayımlanmıştır.⁶³

Kitâbü't-Tevâbi', on üç satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Tam adı, *Tevâbi' fi's-Sarf*'tır. Müellifi Halvetî şeyhi Cemâleddin İshak Karamânî'dir. (ö. 933/1527) Müellif, eseri üzerine bir de şerh yazmıştır.⁶⁴

Kitâbü'l-Vâfiye Şerhu'l-Kâfiye, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

İbnü'l-Hâcib, dönemin Kerek Emîrinin ricasıyla eseri *el-Kâfiye'yi*, *el-Vâfiye* adıyla recez vezninde nazmetmiş daha sonra *Şerhu'l-Vâfiye fi Nazmi'l-Kâfiye* namıyla da şerh etmiştir.⁶⁵

Kitâbü'l-Vâfiye Şerhu'l-Kâfiye, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Esere dair 61'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Lübbi'l-Elbâb li's-Seyyid 'Abdullah, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Tâceddin Muhammed b. Muhammed el-İsferâyînî'nin nahiv ile ilgili eserinin şerhidir. Nukrekâr diye meşhur olmuş dil alimi Seyyid Cemâlüddin Abdullah b. Muhammed el-Hüseynî (ö. 776/1375) tarafından kaleme alınmış olup çok sayıda nüshası günümüze ulaşmıştır.⁶⁶

Kitâbü Şerhi'l- 'İzzî, li Sa'düddin ve Gayrihi, on dokuz satır, hüs-n-i hatt-ı nesih, cild bir.

Esere dair 14'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Dürrati'l-Elfiyye, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Müellifi Zeynüddin Yahya b. Abdilmu'tî'dir. (ö. 628/1231) *ed-Dürretü'l-Elfiyye fi İlmi'l-'Arabîyye* ya da *Urcûzetü'l-Elfiyye* isimleriyle anılan eser *Elfiyyetü İbn Mu'tî* adıyla şöhret bulmuştur. Yaklaşık bin beyitte Arap gramerini anlatmak istediğinden *el-Elfiyye* adı verilen eser sahasının ilki olma özelliğini taşımaktadır. Recez bahrindeki bu manzûm eser bin yirmi bir beyit olup otuz iki bölümden meydana gelmektedir. Mukaddimesini oluşturan on beş beyit ile hâtimesindeki dört beyti saymadığımızda geriye tam bin beyit kalmaktadır. Cemâleddin İbn Mâlik meşhur *Elfiye'sini* bundan esinlenerek nazmetmiştir.⁶⁷

⁶³ Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/55-58.

⁶⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 436; Reşat Öngören, "Karamânî, Cemâleddin İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/448-449.

⁶⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1098; Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

⁶⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1231; Tahsin Özcan, "Nukrekâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/232-233.

⁶⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 170; Nevzat H. Yanık, "İbn Mu'tî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/213-214.

Kitâbü'l-Kâfi Şerhu'l-Hâdî, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

el-Kâfi Şerhu'l-Hâdî İzzeddin Zencânî'nin kendisinin nahiv ve sarfa dair kaleme aldığı eserinin şerhidir. Süyûtî, döneminde bu eserin meşhur olduğunu Çârperdi'nin ise *Şerhu's-Şâfiye* adlı kitabında bu şerhten çok fazla nakilde bulunduğunu ifade etmektedir.⁶⁸

Kitâbü Mekâlid Şerhu Misbâh, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Kısa adı *el-Misbâh* olan *el-Misbâh fi'n-Nahv* adlı eseri Mutarrizî oğlu Cemâleddin Ali'ye Arapçayı öğretmek amacıyla kaleme almıştır. Eseri, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *'Avâmil, el-Cümel ve et-Tetimme* adlı kitaplarından özetleyerek meydana getirmiştir. Kitap beş kısım ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Bu bölümlerde nahiv terimleri başta olmak üzere amillerin kısımlarıyla Arapçadaki çeşitli fasıllar ele alınmaktadır.⁶⁹ Defalarca basılan bu yararlı eseri Ahmed b. Mahmud ibn el-Cenedî diğer namıyla Mahmud b. Ömer el-Hocendî şerhetmiş ve *el-Mekâlid* adını vermiştir.⁷⁰ Yukarıda adı geçen *Kitâbü Mekâlid Şerhu Misbâh* adlı şerh işte budur.

Kitâbü Revâhi'l-Ervâh Şerhu'l-Merâh ve Gayrihi, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Yukarıda 40'inci maddede bahsettiğimiz Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un *Revâhu'l-Ervâh* adlı sarf kitabına Kara Sinan namıyla meşhur Sinânüddîn Yûsuf'un kaleme aldığı şerhtir.⁷¹

Kitâbü Revâhi'l-Ervâh Şerhu'l-Merâh, on altı satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Eserine dair 68'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mükarrîb fi'Nahv, on beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbn Usfûr (ö. 669/1270) tarafından kaleme alınan eser, müellifine ciddi bir şöhret kazandırmıştır. Başta kendisi olmak üzere birçok alim eseri hem şerh hem de ihtisar etmiştir. Ayrıca eser çeşitli akademik çalışmalara konu olmuştur.⁷² *Keşfü'z-Zunûn*'da Kâtip Çelebî eseri İbn Usfûr'un yanında bir de büyük Arap dil alimi Müberred'e (ö. 286/900) nispet etmektedir.⁷³

Kitâbü'l-Gurreti'l-Mahfiyye Şerhu Dürreti'l-Elfiyye, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Yukarıda 65'inci maddede bilgi verilen İbn Mu'tî'nin *ed-Dürretü'l-Elfiyye fi 'İlmî'l-'Arabiyye* adlı *Elfiyye*'sine Şemsüddin Ahmed b. el-Hüseyn ibn el-Habbaz el-İrbilî'nin kaleme aldığı şerhtir. Bu zat şerhine *el-Gurreti'l-Mahfiyyetü fi Şerhi'd-Dürreti'l-Elfiyye* adını vermiştir. Eserin daha başka şerhleri de vardır.⁷⁴

⁶⁸ Özel, "Zencânî, İzzeddin", 44/253-254.

⁶⁹ Çöğenli, "Mutarrizî", 31/375-377.

⁷⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 4/1364.

⁷¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1317; Tahsin Özcan, "Kara Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/365-366.

⁷² Fakhr ed-Din Qabawa, "İbn Usfûr el-İşbilî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/431-432.

⁷³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1441.

⁷⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/170.

Kitâbü Şerhi Muğnî li'l-Çârpardî, yirmi yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Eser e dair 7'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Nahiv cümlesi, dokuz satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

İmam Birgivî'nin *el-Avâmil* ve *İzhâr*'ı ile İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı kitapları, bazen *Nahiv Cümlesi* bazen de *Nahiv Mecmûası* adıyla basılarak yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde okutulmuştur.⁷⁵

Kitâbü Metni Lübb, dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Kısa adı *Lübb* olan eserin tam adı *Lübbü'l-Elbâb fi İlmî'l-İ'râb*'tır, Beydâvî'ye (ö. 685/1286) ait olan eser *Lübbü Beydavî* diye şöhret bulmuştur. *el-Kâfiye*'nin muhtasarı olmakla birlikte İbnü'l-Hâcib'in dile getirmediği meseleleri gündeme getiren Beydâvî, *el-Kâfiye*'de gördüğü eksiklikleri gidermiştir. Bu eseri Birgivî Mehmed Efendi, Konyalı Bâyezîd, Hindli Kûnbatlı Muhammed b. Ali olmak üzere üç zat şerh etmiştir.⁷⁶

Kitâbü Evdahî'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti ibn Mâlik, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbn Hişâm'ın, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı eseri üzerine yazdığı şerh olup kısaca *et-Tavzîh* adıyla tanınmaktadır. *Evzahu'l-Mesâlik* de tıpkı *el-Elfiyye* gibi ilgi görmüş bunun da üzerine hâşiye ve ihtisarlar yapılmıştır. Eser, muhtelif yayınevleri tarafından çeşitli zamanlarda basılmıştır. Halen Ezher Üniversitesinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.⁷⁷

Kitâbü Şerhi Lübb Kutbu Kâfî, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

İsâmüddin İsferyânî'nin eseri olan *Lübb*, altı zat tarafından şerh edilmiştir. Bu zatlar; Nukrekâr, Fâdil-ı Yemenî, Kutb-i Kâfî, Musannifek, Zevzenî, Cemalüddîn-i Aksarayî'dir.⁷⁸

Kitâbü Dav'i, on beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Tâceddin Muhammed b. Muhammed el-İsferyânî, Mutarrizî'nin nahve dair eseri *el-Misbâh*'ı şerh ederek *el-Miftâh* ismini vermiş, sonra bunu da özetleyerek *Dav'* adını vermiştir. Katalogda bahsi geçen eser budur.⁷⁹ 9'uncu maddede *Dav'*ın şerhi hakkında bilgi verilmiştir.

Kitâbü Keşfi'l-Esrârî's-Seniyye Şerhi'l-Ecrûmiyye, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

el-Âcurrûmiyye, İbn Âcurrûm lakabı ile meşhur olmuş Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî'nin (ö. 723/1323) özellikle fiil ve harflerin i'râbına

⁷⁵ İsmail Durmuş, "el-Avâmilü'l-Mie", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/106-107.

⁷⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1233; Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/100-103.

⁷⁷ Turan, "el-Elfiyye", 11/28-29.

⁷⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1233.

⁷⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1364.

dair hac esnasında Mekke'de kaleme aldığı muhtasar nahiv kitabıdır. Eser *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*, *el-Ücrûmiyye*, *el-Ecrûmiyye*, *el-Cerûmiyye* gibi isimlerle anılmakta olup üzerine (altmış civarında) şerh, hâşiye ve nazma çekme çalışması yapılmıştır. Bu eseri şerh eden alimlerden bazıları şunlardır: Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali el-Mekkûdî, Hâlid b. Abdullah el-Ezherî, Hasan b. Ali el-Kefrâvî, Ahmed b. Zeynî Dahlân, Abdullah b. Fâzıl el-Aşmâvî, Hâşim b. Şehhât eş-Şerkâvî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ahmed es-Sûdânî ile birlikte çağdaş alimler tarafından da şerhler yazılmıştır. Eser, yönteminin kolaylığı ve dilinin sadeliğinden dolayı yazıldığından beri İslâm dünyasında rağbet görmüş, birçok Batı diline de tercüme edilerek basılmıştır.⁸⁰ Katalogdaki haliyle adına rastlayamadığımız ve müellifini tespit edemediğimiz eser *el-Ecrûmiyye* üzerine yazılmış altmış şerhden biridir.

Kitâbü'l-Vâfiye Şerhu'l-Kâfiye, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Esere dair 61'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Misbâhî'l-Hüdâ, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Araştırmalarımız esnasında *Misbâhü'l-Hüdâ* adıyla bir esere rastlayamadık. Ancak bu eser, Mutarrizî'nin oğlu Cemaleddin Ali'ye Arapçayı öğretmek gayesi ile Cürçânî'nin *Mietü 'Âmil*, *el-Cümel fi'n-Nahv* ve *et-Tetimme*'sinden yararlanıp amil nazariyesini esas alarak beş bölüm halinde hazırladığı gramer kitabı akla getirmektedir. *el-Misbâh fi'n-Nahv* adını taşıyan bu eser üzerine şerh, hâşiye ve manzûm hale getirme olmak üzere pek çok çalışma yapılmıştır.⁸¹ Ayrıca Sultan III. Ahmed Kitaplığının sonradan temize çekilen ikinci kataloğunda eser *Misbâhü'l-Hüdâ fi Mesâliki'l-Katri'n-Nedâ* şeklinde geçmektedir. Bu ise doğal olarak İbn Hişâm'ın *Katri'n-Nedâ* adlı kitabıyla ilişkili bir eser olduğunu akla getirmektedir.⁸²

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb Kutbü Kâfi, yimi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 76'ncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'ş-Şâmil Şerhu Kâfiye, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Kitabın isminden İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinin şerhi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eş-Şâmil adında bir şerhe rastlayamadık.

Kitâbü'l-Mükarrib fi'n-Nahv, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 70'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Kâfiye li'l-Hubeysî, on altı satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si üzerine Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hubeysî'nin yazdığı bir şerh olup iç içe geçmiş kısa özelliği ile dikkat çekmektedir. Müellifi bu şerhe *el-Müveşşah* adını vermiştir.⁸³

Kitâbü Mecmûa Evvelühâ Şâfiye, on üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

⁸⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1434-1436; Hulusi Kılıç, "İbn Âcurrûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/295-296.

⁸¹ Çöğenli, "Mutarrizî", 31/375-377.

⁸² *Yenilenmiş Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu* (3680), 48b.

⁸³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1099.

Başlangıç kısmında İbnü'l-Hâcib'in sarfa dair *eş-Şâfiye* adlı kitabının yer aldığı birkaç eseri içinde barındıran bir mecmûa.

Kitâbü Lübbi'l-Elbâb Seyyid 'Abdullâh, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 63'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Müsâ'id alâ Teshîl'l-Kavâ'id, otuz üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbn Mâlik et-Tâî *el-Fevâ'id ve'l-Makâsîd* adlı eserlerini sade bir dille genişleterek *Teshîlü'l-Fevâ'id* ve *Tekmilü'l-Makâsîd* adlı bir şerh yazmıştır.⁸⁴ *Kitâbü'l-Müsâ'id alâ Teshîl'l-Kavâ'id* ise nahivci şeyh Abdullah b. Abdirrahman b. Ukayl el-Mısırî (ö. 769) tarafından kaleme alınmış *Teshîl* üzerine iç içe geçmiş bir şerhtir.⁸⁵

Kitâbü Gürer Dürer li Vasîth, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı müsannif, cild bir.

Tam adı, *Dürerü Gurerü fi Şuarâi Endülüs'tür*. Yazarı, Reşidüddîn Muhammed ibn İbrahim el-Vatvat'tır. (ö. 573/1177 Kâtip Çelebi'nin: "Bu kitap, İbn el-Ardî'nin *Şuarâü Endülüs* kitabının bir eki gibidir."⁸⁶ ifadelerinden yola çıkarak eserin Endülüslü şairlerden bahsettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte eş-Şâmile programının Kitâbü Hizânetü't-Türâs-Yazmalar Fihristinde nahiv ilmine dair eş-Şerîf Muhammed b. Ankâ'ya nisbet edilen bir yazma eser kayıtlıdır.⁸⁷ Daha sonra temize alınan Sultan III. Ahmed kataloğunda eser *Gurerü'd- Dürerü'l Vasîth bi Şerhi İmrîtiyye li'bni Ankâ* tam adıyla ve müellifine nisbetle kayıtlıdır. Dolayısıyla buradan hareketle sözü edilen eserin bu olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁸

Kitâbü Mukaddimetü'l-Edeb, yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Dil ve edebiyat âlimi Zemaşşerî'nin Arapça öğrenmek isteyen Hârizmşahlar Devleti Hükümdarı Atsız b. Muhammed için kaleme aldığı eser, Arapça kelimelerle kısa cümlelerden oluşan bir sözlüktür. Zemaşşerî'nin muhtemelen ölümünden birkaç yıl önce yazdığı *Mukaddimetü'l-Edeb* isimler, fiiller, harfler, isim çekimi ve fiil çekimi olmak üzere beş bölüme ayrılmaktadır. Bu eser, Hoca İshak Efendi namıyla şöhret bulmuş Ahmed b. Hayreddin el-Güzelhisarî (ö.1120) tarafından *Aksa'l-Ereb fi Tercemetü'l-Mukaddimetü'l-Edeb* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.⁸⁹

Kitâbü Lübbi'l-Elbâb, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 74'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Ebyâti'l-Mufassal, on dokuz satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413) tarafından Zemaşşerî'nin *el-Mufassal*'ında geçen örnek şiirlere dair bir şerhtir. Müellif burada şahid olarak gösterilen şiiri verdikten

⁸⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/360-362; Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/169-171.

⁸⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/361.

⁸⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/620.

⁸⁷ Bkz. <https://shamela.ws/book/5678/76859>.

⁸⁸ *Yenilenmiş Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu* (3680), 49a.

⁸⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1436; Nuri Yüce, "Mukaddimetü'l-Edeb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/120-121.

sonra garip kelimeleri açıklar, beytin i' râbını yapar, gramer bakımından varsa ihtilafı değinerek şiirin hangi açıdan şâhid getirildiğini izah eder.⁹⁰ *Mufassal'* da geçen şâhid beyitler üzerine yazılan şerhler arasında İbnü'l-Müstevfi'nin *İsbâtü'l-Muhassal min (fi) Nisbeti Ebyâti'l-Mufassal* ile Fahreddin el-Hârizmî'nin *Şerhu'ş-Şevâhid*'ini zikretmek yerinde olur.⁹¹

Kitâbü'l-İrşâd fi'n-Nahv, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesîh, cild bir.

el-İrşâd fi'n-Nahv başlığı altında İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958) diye tanınan nahivci Ebû Muhammed Abdullah ibn Ca'fer ile Şihâbüddîn Ahmed b. Şemsiddîn b. Ömer ez-Zâvulî ed-Devletâbâdî'nin (ö. 849/1445) birer kitabı mevcuttur.⁹² Söz konusu eser, bu iki müelliften birine ait olmalıdır.

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 26'ıncı maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'l-'Arabiyye, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Tam adı, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv* olan eser, büyük İslam alimi Süyûtî'ye (ö. 911/1505) aittir. O kitabını İbnü's-Sübkî'nin (ö. 771/1370) aynı adı taşıyan fıkıh ilmiyle alakalı kitabından esinlenerek yazdığını ifade etmektedir. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* bir mukaddime ve yedi bölümden oluşmaktadır. Süyûtî bu eserinde klasik tasnife göre (lugat, nahiv, tasrif, aruz, kavâfi, sînâatü'ş-şi'r, ahbârü'l-Arab, ensâbü'l-Arab) şeklinde sekize ayrılan edebiyat ilimlerine (ilmü'l-cedel fi'n-nahv ve ilmü usulü'n-nahv) gibi iki yeni başlık daha ekleyerek klasik Arap edebiyatının taksimini ona çıkardığını belirtmektedir.⁹³ Eser farklı yayınevleri tarafından basılmıştır.

Kitâbü 'Gucdüvânî, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiyesi* üzerine Celalüddîn Ahmed b. Ali b. Mahmud el-Gucdüvanî'nin (ö. 730) yazmış olduğu şerhtir.⁹⁴

Kitâbü İftitâh, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Mütarrizî'nin *el-Misbâh'* üzerine Osmanlı veziri ve dil alimi Hasan Paşa Niksârî'nin (ö. 827/1424) kaleme aldığı şerhidir. Tam adı, *el-İftitâh fi Şerhi'l-Misbâh'*tir. Nahve dair bu eser, Osmanlı medreselerinde en çok okutulan kitaplar arasındadır. Hasan Paşa bu kitabında, Mütarrizî'nin *el-Misbâh'*ına yapılan şerhlerde eksik ve müphem kalan meselelere izahlarda bulunarak açıklık getirmiştir.⁹⁵

Kitâbü Havâşî'l-Mü[te]vassıt, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

el-Kafiye'nin şerhi *el-Mütevassıt* üzerine Esad Efendi'nin yazdığı hâşiyedir.⁹⁶ Burada řu

⁹⁰ Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 399.

⁹¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1418.

⁹² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/103.

⁹³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/128; Mustafa Baktır, "el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/458.

⁹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1098.

⁹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1364; Hüseyin Yazıcı, "Hasan Paşa, Niksârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/338-339.

⁹⁶ <https://www.quranicthought.com/ar/books>.

bilgiyi vermek uygun olacaktır; Seyyid Rüknuddîn Hasan b. Muhammed el-Esterabadî, *el-Kâfiye*'ye büyük, küçük ve mütevassıt olmak üzere üç şerh yazmıştır. Bu şerhlerden *Mütevassıt*'a çeşitli hâşiyeler yazılmıştır. Bunların müellifleri, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve oğlu Muhammed, Muhammed ibn Abdillâh el-Merînî, Siracüddîn Muhammed b. Ömer el-Halebî'dir. Katalogda geçen "*Havâşî*" ifadesiyle bu müelliflerin hâşiyeleri ya da bunların bir kısmı kastedilmiş olabilir.⁹⁷

Kitâbü Nazmî'l-Kâfiye li'bnî'l-Hâcib, dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı eseri birkaç defa nazma çekilmiştir. Bunlardan en önemlisi, Kerek Sultanı Dâvûd b. İsmâ'nın isteği üzerine bizzat müellif tarafından *el-Vâfiye* ismiyle kaleme alınandır. İbnü'l-Hâcib bu eserini daha sonra *Şerhu'l-Vâfiye fi Nazmî'l-Kâfiye* adıyla da şerh etmiştir.⁹⁸

Kitâbü Şerhi Elfiyye fi'n-Nahv, otuz bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild-i evvel, bir.

Esere dair 29'uncu maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Mecmûa-i , otuz beş satır, cild-i kebir, bir.

Eserin ismi tam okunamadığı için bilgi verilememiştir.

Kitâbü Lübbî'l-Elbâb, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 74'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Şüzûri'z-Zehab li'bnî Hişâm, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 54'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Lübbî'l-Elbâb yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 74'üncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mufassal, on üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 2 ve 16'ncı maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi'l-Mufassal li'bnî Yaîş, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild-i râbî', bir.

Esere dair 16'ncü maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mufassal, on üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 2 ve 16'ncü maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mufaddal Şerhu'l-Mufassal, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild-i râbî', bir.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*'da Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî'nin (ö. 643/1245) Zemaşerî'ye ait *el-Mufassal* adlı eseri iki defa şerh ettiği, bunlardan birinin adının *Sifrû's-Sa'âde ve Sefrû'l-İfâde*, diğerinin ise

⁹⁷ Süleyman Tülücü, "Ma'mer b. Müsennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/551-552.

⁹⁸ Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

yukarıda adı geçen dört ciltlik *el-Mufaddal* olduğunu kaydetmiştir.⁹⁹ Ne var ki yapılan incelemeler sonunda bu iki şerhin de Sehâvî'ye ait olmadığı tespit edilmiştir. Konu ile ilgili Ahmed Abdülmecîd Herîdî bir doktora çalışması yapmış, Muhammed Ahmed ed-Dâîf de bu çalışmayı üç cild halinde 1983 yılında neşretmiştir.¹⁰⁰

Kitâbü'l-Mufassal, on sekiz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.¹⁰¹

Esere dair 2'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü İzâhi'l-Mufassal, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

İbnü'l-Hâcib'in *Mufassal* üzerine yazdığı şerh.¹⁰²

Kitâbü Mülhati'l-İ'râb ve Sinhati'l-Edeb, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî (ö. 516/1122) tarafından kaleme alınan, nahivle alakalı manzûm bir eserdir. *Mülhatü'l-İ'râb* diye meşhur olan eserin bizzat müellifi tarafından yapılan şerhinin yanında birçok şerhi de vardır.¹⁰³ Eser tahkik edilerek birkaç defa basılmıştır.

Kitâbü Necmiddîn 'alâ'l-Kâfiye, otuz yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild-i sâni bir.

Necmüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kumûlî'nin (ö. 727) *el-Kâfiye* üzerine yaptığı bu şerh iki cilt halindedir. Müellif bu şerhine *Tuhfetü't-Tâlib* adını vermiştir.¹⁰⁴

Kitâbü'l-Mufassal, on bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Esere dair 2 ve 16'nci maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l-Mütevassıt, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Madde 97'de bilgi verilmiştir. Esere dair 97'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü'l- İzâh, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Bu ismi taşıyan iki eser vardır; bunlardan birincisi Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-Fârisî'nin (ö. 377/987) *el-İzâh*'ı, olup *el-İzâhu'l-'Adudî* diye bilinmektedir. Eser nahiv alimlerinin ilgisini çektiğinden üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmış, Hasan Şâzelî Ferhûd'un gayretleriyle *el-İzâhu'l-'Adudî* ismiyle yayımlanmıştır. Nahiv ilmi sahasında *el-İzâh*, adını taşıyan ikinci kitap ise Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî'ye aittir. (ö. 337/949) Bu eserin tam adı, *el-İzâh fî 'ileli'n-Nahv*'dir. Nahiv kurallarına ait illetlerinin incelendiği bir kitaptır ve baskısı da mevcuttur.¹⁰⁵

⁹⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1417.

¹⁰⁰ Altıkulaç, "Sehâvî, Alemüddin", 36/311-313.

¹⁰¹ Katalogda eserin adı *Kitâbü'l-Mufassal* şeklinde verildikten sonra yanına () ibaresi yazılmıştır.

¹⁰² Benli, "el-Mufassal", 30/366-367.

¹⁰³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1451-1452; Hulusi Kılıç, "Harîrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/191-192.

¹⁰⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1107.

¹⁰⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/211-212; Mehmet Reşit Özbalkıç, "Ebû Ali el-Fârisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/88-89; Musa Yıldız, "Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/175-176.

Kitâbü Resâ'ili Manzûme bi'l-Fârisiyye, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Baktığımız kaynaklarda bu başlık altında bir esere rastlayamadık. Fakat üstteki başlıktan manzûm tarzda yazılmış birkaç Farsça risâle olduğu anlaşılmaktadır.

Kitâbü Sarf Cümlesi, bâ-hatt-nesih, cild bir.

Esere dair 1'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi'l-Kâfiye, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 12'nci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Merah ve 'İzzî, bâ-hatt-nesih, cild bir.

Esere dair 1'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Dav'i, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Esere dair 9 ve 77'nci maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü Metni Ünmûzec, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 10 ve 46'nci maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.

Esere dair 26, 44 ve ve 76'nci maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü Ünmûzec me'a Şerhihi, bâ-hatt-nesih, cild bir.

Esere dair 10 ve 46'nci maddelerde bilgi verilmiştir.

Kitâbü Şerhi Merâh Karasinân, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Osmanlı müderrislerinden Akhisarlı Kara Sinan'ın (ö. 885/1480 [?]) Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un sarf ilmi ile ilgili kısa adı *Merâh* olan *Merâhu'l-Ervâh*'ının şerhidir. Eserin tam adı *Revâhu'l-Ervâh* olup yazma nüshaları Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde mevcuttur.¹⁰⁶

Kitâbü'l-Vezâ'ifi'l-Vâfiye, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.

Osmanlı kadısı ve hukukçusu Zenbillizâde'nin (ö. 991/1583) nahiv sahasında yazdığı kitaptır. Tam adı, *el-Vezâ'ifü'l-Vâfiye min Kütübi'l-Eârîb* olan eser bazı kaynaklarda *Risâletü'l-Vezâ'if fi'n-Nahv* şeklinde de geçmektedir. Eseri İbrâhim ez-Zübeyrî şerh etmiştir.¹⁰⁷

Kitâbü Şerhi 'İzzî li Sa'diddin, bâ-hatt-nesih, cild bir

Esere dair 14'üncü maddede bilgi verilmiştir.

¹⁰⁶ Özcan, "Kara Sinan", 24/365-366.

¹⁰⁷ Hayreddin ez-Zirikli, *el-'Alâm: Kâmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn* (Beyrût-Lübân: Dâru'l-İlm li-Melâ'în, 2002), 5/153; Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/207-208.

Kitâbü Şerhi Dibâce, Seyyid ‘Alizâde, bâ-hatt-ı [...]¹⁰⁸, cild bir.

Mutarrizî'nin nahve dair *el-Misbâh* adlı eserinin dîbâcesine Seyyid Alizâde tarafından kaleme alınan şerh.

Kitâbü Vahyîzâde alâ Muğnî, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.¹⁰⁹

İbnü Hişâm'ın *Muğnî'l-Lebîb ‘an Kütübi'l-Erârib* adlı eserine Vahyîzâde er-Rûmî (ö.1018) diye bilinen Muhammed b. Muhammed'in şerhidir. Altı cilt halindeki eserin adı *Mevâhibü'l-Edîb*'dir.¹¹⁰

Kitâbü Şerhi'l-Kâfiye ‘Isâm, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.

Esere dair 5'inci maddede bilgi verilmiştir.

Kitâbü Hâşiyeti Muğnî li'l-Hanbelî, bâ-hatt-ı ‘Arab, cild bir.

Muğnî'l-Lebîb ‘an Kütübi'l-E'ârîb, meşhur nahiv alimi İbn Hişâm'ın ömrünün sonlarına doğru Mekke'de kaleme aldığı bir eserdir. Mensup olduğu mezhebe binaen Hanbelî nisbesi ile isimlendirilmiştir. İ'râb konusunu sekiz bölümde ele alan eser uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş ve Ahmed eş-Şümunnî, Muhammed ed-Demâmîni, Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, el-Emîrû'l-Kebîr es-Sünbâvî gibi âlimler tarafından da şerh edilmiştir. Tahkikli baskısı mevcuttur.¹¹¹

Kitâbü Emâli'l-Kübrâ li'bni'l-Hâcib, bâ-hatt-ı ‘Arab, cild bir.

Arapçanın kurallarına dair *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiye* isimli iki muhalled eserin sahibi meşhur dil alimi İbnü'l-Hâcib'in *Emâli*'sidir. Eser, Kur'ân'daki bazı ayetlerle kendi eseri *el-Kâfiye* ve Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ındaki bir kısım nahiv meselelerini ele alıp incelemektedir. Söz konusu eser birkaç defa basılmıştır.¹¹²

Sonuç ve Değerlendirme

Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Enderun Kütüphanesindeki sarf ve nahiv kitaplarına dair yaptığımız bu çalışma, Osmanlı döneminde Arap dilinin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ve bu alanda yürütülen eğitimin derinliğini gözler önüne sermektedir.

Katalog, klasik İslamî ilim dalları göz önünde bulundurularak on beş başlık altında tasnif edilmiş olup sarf ve nahiv kitaplarının tanıtımına dair günümüze kadar hakkında herhangi bir çalışmanın gerçekleştirilmediği görülmüştür.

Katalogdaki sarf ve nahiv kitapları üzerinde yapılan inceleme esnasında, burada yer alan yüz otuz eserin bulunduğunu tespit ettik. Bunlardan büyük çoğunluğunun dili Arapça, bir kısmı Türkçe, biri de Farsçadır. Bu durum, Osmanlı topraklarında çoğunlukla konuşulan dillerin eğitim hayatında dikkate alındığını göstermesinin yanında eğitim-öğretim faaliyetinin geniş bir perspektifle ele alındığına da işaret etmesi bakımından anlamlıdır. Ayrıca farklı dillerde de olsa İslam medeniyeti içinde

¹⁰⁸ Eserin yazı türüne dair bilgi verilmemiştir.

¹⁰⁹ Kitabın kenarında eserin camiden geldiğine dair kırmızı mürekkeple bir not düşülmüştür.

¹¹⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 4/1400-1401.

¹¹¹ Özbalıkçı, "İbn Hişâm en-Nahvî", 20/74-77.

¹¹² Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", 21/55-58.

üretilen ilmî birikimin ayrıştırılmadan kucaklandığının da somut bir göstergesidir.

Katalogda yer alıp Arap dilini öğretmeyi amaçlayan sarf ve nahiv bölümündeki eserler konuları itibariyle nahiv, sarf, ı'râb, Arap edebiyatı, sözlük ve nahiv ekollerinden oluşmaktadır. Her ne kadar bazı kitaplarda konular iç içe girmiş ve kesin çizgilerle birbirinden ayırma imkânı olmasa da ağırlık verdikleri konuları itibariyle kitapları değerlendirdiğimizde doksan altı nahiv, yirmi beş sarf, beş ı'râb, iki Arap edebiyatı ve bir de nahiv ekolollerine dair eser bulunmaktadır. Katalogda yer alan bu eserlerin telif türleri çeşitlilik arz etmektedir; bunlardan otuz yedi ana metin, yetmiş yedi şerh, dört manzûm, dört hâşiye, iki emâli ve biri de ansiklopedik karakter taşımaktadır. En fazla şerhi yapılan eserler arasında İbn Hâcib'in "el-Kâfiye"si ve Zemahşerî'nin "el-Mufassal"ı öne çıkmaktadır. Şerh, hâşiye, manzûm tarzında yazılan bu eserleri eğitim-öğretim süreçleri açısından değerlendirdiğimizde, bunların dil öğretiminde karmaşık konuları basitleştirerek öğrencilerin anlamasını kolaylaştıran araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Katalog üzerinde yaptığımız bu inceleme neticesinde, Enderun Mektebinde, Arap dilini öğretirken sarf ve nahvin ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirildiği, tedriciliğin esas alındığı, tek düze bir metodun olmadığı, klasiklere eserlere bağlılık, eğitim-öğretim materyallerinde çeşitlilik, kültürü ve coğrafyayı dikkate alan bir perspektif, şerhler ve hâşiyeler aracılığıyla metinlerin ardındaki düşünce sistemini dikkate alan bir dizi ilkeler bütününe dikkate alındığı sonucuna ulaştık. Bu ilkeler, modern öğretim yöntemleriyle birleştirilerek öğrencilerin Arapçayı daha kapsamlı ve derinlemesine öğrenmelerine imkân tanıyarak zengin kültür mirasımızın kapılarını da aralayabileceği düşünülmektedir.

İnsan yetiştirmek ve insana hizmet etmek amacıyla doğudan batıya, Asyadan Afrikaya kadar ayrımı yapmadan geniş bir yelpazede ulemanın eserlerini kurduğu en değerli eğitim kurumlarından biri olan Enderun Mektebinde okutması ve bunları kütüphanesinde istifadeye sunması, Osmanlı devletinin ilmi, irfanı ve insanı kucaklayan cihanşümul anlayışının ve medeniyet tasavvurunun somut bir göstergesi sayılmalıdır.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "Sehâvi, Alemüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/311-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Atbaş, Zeynep. "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/263-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Aydüz, Salim. "Medrese ve Tekke Dışındaki Eğitim Müesseseleri Tarihi Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12 (01 Eylül 2008), 139-180.
- Baktır, Mustafa. "el-Eşbâh ve'n-Nezâir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/458-459. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Benli, Mehmet Sami. "el-Mufassal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Binark, İsmet. "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları İle

İstanbul Kütüphaneleri Hakkında Yerli - Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası”.
Vakıflar Dergisi 13,
<https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/handle/11352/1280?show=full>

- Can, Ayhan. “Zemahşerî'nin el-Unmüzeci özelinde şerhlerin tanım, istişhâd ve tenkitlerdeki tutumları”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (21 Aralık 2021), 681-695. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1036067>
- Çöğenli, M. Sadi. “Mutarrizî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/375-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Demirayak, Kenan. “el-Maksûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/453. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Demirayak, Kenan. “Merâhu'l-Ervâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/165-166. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Durmuş, İsmail. “el-Avâmilü'l-Mie”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Durmuş, İsmail. “el-Emsile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/166-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Durmuş, İsmail. “İsferâyînî, İsmâüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/516-517. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail - Ergin, Ali Şakir. “İbnü'l-Verdî, Zeynüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/239-240. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Eyce, Semavi. “Ahmed III Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/40-41. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Eyyüp Beyhan. *Selim Ağa Kütüphanesindeki Arapça Nahiv ve Sarfla ilgili Yazma Eselerin Tanıtımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Gümüş, Sadreddin. “Radî el-Esterâbâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İpşirli, Mehmet. “Enderun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/185-187. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İpşirli, Mehmet. “Enderun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/185-187. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İsferâînî, Muhammed b. Ahmed Tâcüddîn el-, Şevkî Mearrî. *el-Lübâb fî İlmî'l-İ'râb*. Beyrût-Lübân: Mektebetü Lübân, 1. Basım, 1996.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Kenan Demirayak. *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. Cantaş Yayınları, 2016.
- Kılıç, Hulusi. “el-Kâfiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kılıç, Hulusi. “Enbârî, Kemâleddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/172-173. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kılıç, Hulusi. “eş-Şâfiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kılıç, Hulusi. “Harîrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/191-192. İstanbul:

- TDV Yayınları, 1997.
- Kılıç, Hulusi. "İbn Âcurrûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kılıç, Hulusi. "İbnü'l-Hâcib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/55-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Koca, Ferhat. "Fudayî Çelebi, Zenbillizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/207-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Mehmed Refik. "Enderûn-ı Humâyûn Kütüphanesi". *Târihî Osmânî Encümeni Mecmuası 7* (1916 1332).
- Meylânî, Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el- - Muhammed Tarık Mağribiyye. *Şerhu'l-Muğni fi'n-Nahv*. İrşad Kitapevi, 1. Basım, 2017.
- Muhammed b. Ahmed b. Tâcüddîn el-İsferâyînî, Şevkî el-Mearrî. *el-Lübâb fi İlmî'l-İ'râb*, ts.
- Necmettin Öztürk. *Alâaddin Musannifek ve Arap Gramerindeki Yeri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Öngören, Reşat. "Karamânî, Cemâleddin İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/448-449. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. "Ebû Ali el-Fârisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. "İbn Hişâm en-Nahvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/74-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. "Muğni'l-Lebib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Özcan, Tahsin. "Kara Sinan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özcan, Tahsin. "Nukrekâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/232-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özel, Ahmet. "Tebrîzî, Hatîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/223-224. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özel, Ahmet. "Zencânî, İzzeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özen, Şükrü. "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/299-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mustafa - Mertoğlu, M. Suat. "Zemahşerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Qabawa, Fakhr ed-Din. "İbn Usfûr el-İşbîlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/431-432. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Salim Aydüz. "Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki Felsefe/Fen Bilimleri İlgili Eserler Üzerine Bir Değerlendirme". *Osmanlı'nın İzinde/ Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*. ed. Adem Koçal - Zeynep Berkaş. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2013.

- Şener, Mehmet. "Çârperdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Turan, Abdülbaki. "el-Elfiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Turan, Abdülbaki. "İbn Mâlik et-Tâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/169-171. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Tülücü, Süleyman. "Ma'mer b. Müsennâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/551-552. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yanık, Nevzat H. "İbn Mu'tî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yavuz, Mehmet. "İbn Cinni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/397-400. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Bezvâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yazıcı, Hüseyin. "Hasan Paşa, Niksârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/338-339. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yıldız, Musa. "Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yüce, Nuri. "Mukaddimetü'l-Edeb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/120-121. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yüksel, Emrullah. "Birgivi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zirikî, Hayreddin. el-'Alâm: Kâmûsü Terâcîm li-Eşherî'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikîn. 8 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- "Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi (1.9.0.2100)". Erişim 11 Temmuz 2024. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=11373&materialType=YE&query=006264>
- Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Enderûn-i Hümayûn Kütüphanesi, 3679.
- Yenilenmiş Sultan III. Ahmed Kitaplığı Kataloğu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Enderûn-i Hümayûn Kütüphanesi, 3680.

EKLER:

Ek-1: III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi'ninilk Kataloğundaki eserlerin isim, konu, telif türü ve varak numarasını türünü gösteren tablo.

	Katalogdaki Sarf-Nahiv Kitapları	Varak No	Konu	Telif Türü
1	Kitâbü's-Sarf: Merah, 'İzzî, Maksûd. Şeyh hattıyla, Binâ, Emsile. 'Osmân Efendi hattıyla, yedi satır, nesih, cild bir.	65b	Sarf	Ana metin

2	Kitâbü'l-Mufassal li'z-Zemahşerî, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Ana metin
3	Kitâbü'l-İrşâd me'a-Şerhihi'r-Reşâd, on iki satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	65b	Nahiv	Ana metin ve şerh
4	Kitâbü Muğni'l-Lebîb, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Ana metin
5	Kitâbü 'İsâmüddîn 'ale'l-Kâfiye, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Şerh
6	Kitâbü Şerhi Şâfiye, Seyyid 'Abdullah, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Sarf	Şerh
7	Kitâbü'l-Muğni, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	65b	Nahiv	Ana metin
8	Kitâbü Matlûb Şerhu Maksûd, on beş satır, bâ hatt-ı 'Arab, cild bir.	65b	Sarf	Şerh
9	Kitâbü Dav'îl-Misbâh, on üç satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Şerh
10	Kitâbü'l-Ünmûzec ve Şerhuhu, on sekiz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Muhtasar ve şerh
11	Kitâbü'ş-Şâfiye, on bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Sarf	Ana metin
12	Kitâbü'l-Kâfiye, yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Ana metin
13	Kitâbü-Kâfiye me'a-Şerhihâ Şihâbüddîn, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	65b	Nahiv	Ana metin ve şerh
14	Kitâbü Şerhi'l-'İzzî, li Sa'diddîn, on yedi [satır], bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66a	Sarf	Şerh
15	Kitâbü Şerhi'l-Kâfiye, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
16	Kitâbü Şerhi'l-Mufassal, otuz üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
17	Kitâbü Şerhi'l-Mufassal, yirmi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
18	Kitâbü Şerhi'l-Mufassal, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
19	Kitâbü Şerhi Radî, Şerhu'l-Kâfiye, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh

Adem ÇALAR
Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Kütüphanesi Kataloğundaki
Sarf ve Nahiv Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme

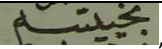
20	Kitâbü Şerhi Radî, Şerhu'l-Kâfiye, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
21	Kitâbü İrşâdî's-Sâlik fi'n-Nahv, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
22	Kitâbü Tenvîrû'd-Deyâcî, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh, manzûm
23	Kitâbü'l-Mufassal, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66a	Nahiv	Ana metin
24	Kitâbü'l-Mufassal, on bir satır, bâ-hatt-ı Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Ana metin
25	Kitâbü-Şerhi'z-Zemahşerî, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild tâfi bir.	66a	Nahiv	Şerh
26	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, li'l-[İsferâyîni], yimi bir satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
27	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, yirmi yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
28	Kitâbü Şâfiye, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Sarf	Ana metin
29	Kitâbü Hâşiyetü Şerhi Elfiye, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	Nahiv	Hâşiye
30	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, otuz iki satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66a	Nahiv	Şerh
31	Kitâbü'l-Mûlahhas, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66a	İ'rab	Ana metin
32	Kitâbü'l-Mufassal, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Nahiv	Ana metin
33	Kitâbü Şerhi'l-Merâh, yimi bir satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Sarf	Şerh
34	Kitâbü'l-Kâfiye, on bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	Nahiv	Ana metin
35	Kitâbü'd-Dibâce, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	Nahiv	Ana metin
36	Kitâbü İmtihânü'l-Ezkiyâ li'l-Birgivi, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	Nahiv	Şerh
37	Kitâbü Emsile-i Muhtelif ve Muttaride, cild bir.	66b	Sarf	Ana metin

38	Kitâbü'r-Reşâd fî Şerhi'l-İrşâd, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Nahiv	Ana metin ve şerh
39	Kitâbü Şerhi Şâfiye li'l-Çârpardî, on sekiz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	Sarf	Şerh
40	Kitâbü Dinkoz Şerhu Merâh, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Sarf	Şerh
41	Kitâbü Şerhi 'İzzî li Sa'düddîn, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Sarf	Şerh
42	Kitâbü Şerhi Şâfiye li'l-Çârpardî, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66b	Sarf	Şerh
43	Kitâbü İ'râbü Kâfiye, on beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	İ'rab	Şerh
44	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, li'z-Zevzenî, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Nahiv	Şerh
45	Kitâbü Hâşiyeti Mütevassıt li's-Seyyid, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	Nahiv	Hâşiyeye
46	Kitâbü Şerhi Ünmûzec, on üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	66b	Nahiv	Şerh
47	Kitâbü Şerhi Enmûzec, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	Nahiv	Şerh
48	Kitâbü İ'râbü Kâfiye, on bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	66b	İ'râb	Şerh
49	Kitâbü'l-Muğni fi'n-Nahv, yirmi yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	66b	Nahiv	Ana metin
50	Kitâbü Şerhi Kâfiye li'l-Musannif, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
51	Kitâbü'l-'İzzî, altı satır, bâ-hatt-ı nesih cild bir.	67a	Sarf	Ana metin
52	Kitâbü Esrâri'l-Arabiyye, on sekiz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Nahiv ekolleri	Ana metin
53	Kitâbü Kavâ'id-i'l-İ'râb, on beş satır, hutût, cild bir.	67a	İ'râb	Muhtasar
54	Kitâbü Şüzûri'z-Zeheb fî Kelâmî'l-'Arab, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Nahiv	Ana metin
55	Kitâbü Mesâlikî'l-Mübtedî, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Edebiyat	Ansiklopedik

Adem ÇALAR
Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Kütüphanesi Kataloğundaki
Sarf ve Nahiv Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme

56	Kitâbü Şerhi Tahrîri'l-Hasâsa fî Teysîri'l-Hulâsa on dokuz satır bâ hatt-ı nesih cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
57	Kitâbü Mecmûa Evvelühâ 'izzî, on beş satır bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	67a	Sarf	Ana metin
58	Kitâbü'l-Münsif fi's-Sarf, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Sarf	Şerh
59	Kitâbü'l-Emâlî li'bnî'l-Hâcib, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67a	Nahiv	Emâli
60	Kitâbü't-Tevâbi', on üç satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67a	Sarf	Ana metin
61	Kitâbü'l-Vâfiye Şerhu'l-Kâfiye, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
62	Kitâbü'l-Vâfiye Şerhu'l-Kâfiye, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
63	Kitâbü Şerhi Lübbi'l-Elbâb li's-Seyyid 'Abdullah, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
64	Kitâbü Şerhi'l- 'izzî, li Sa'düddîn ve Gayrihi, on dokuz satır, hüsn-i hatt-ı nesih, cild bir.	67a	Sarf	Şerh
65	Kitâbü Dürrati'l-Elfiye, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Nahiv	Manzûm
66	Kitâbü'l-Kâfi Şerhu'l-Hâdî, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
67	Kitâbü Mekâlid Şerhu Misbâh, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67a	Nahiv	Şerh
68	Kitâbü Revâhi'l-Ervâh Şerhu'l-Merâh ve Gayrihi, on dokuz satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67b	Sarf	Şerh
69	Kitâbü Revâhi'l-Ervâh Şerhu'l-Merâh, on altı satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67b	Sarf	Şerh
70	Kitâbü'l-Mükarrib fi'Nahv, on beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Ana metin
71	Kitâbü'l-Gurreti'l-Mahfiyye Şerhu Dürrati'l-Elfiye, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
72	Kitâbü Şerhi Muğni li'l-Çârpardî, yirmi	67b	Nahiv	Şerh

	yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.			
73	Kitâbü Nahiv cümlesi, dokuz satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	67b	Nahiv	Ana metin
74	Kitâbü Metni Lübb, dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Ana metin
75	Kitâbü Evdahî'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti ibn Mâlik, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
76	Kitâbü Şerhi Lübâb Kutbu Kâli, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
77	Kitâbü Dav'i, on beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Muhtasar
78	Kitâbü Keşfi'l-Esrâri's-Seniyye Şerhi'l-Ecrûmiyye, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	İ'râb	Şerh
79	Kitâbü'l-Vâfiye Şerhu'l-Kâfiye, on beş satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
80	Kitâbü Misbâhi'l-Hüdâ, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
81	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb Kutbu Kâli, yimi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
82	Kitâbü'ş-Şâmil Şerhu Kâfiye, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
83	Kitâbü'l-Mükarrib fi'n-Nahv, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Nahiv	Ana metin
84	Kitâbü Şerhi Kâfiye li'l-Hubeysî, on altı satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	67b	Nahiv	Şerh
85	Kitâbü Mecmûa Evvelühâ Şâfiye, on üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	67b	Sarf	Şerh
86	Kitâbü Lübbi'l-Elbâb Seyyid 'Abdullâh, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
87	Kitâbü'l-Müsâ'id alâ Teshîli'l-Kavâ'id, otuz üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
88	Kitâbü Gürar Dürer li Vasîti, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı müsannif, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
89	Kitâbü Mukaddimetî'l-Edeb, yedi satır,	68a	Sözlük	Ana metin

	bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.			
90	Kitâbü Lübbi'l-Elbâb, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
91	Kitâbü Şerhi Ebyâti'l-Mufasssal, on dokuz satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
92	Kitâbü'l-İrşâd fi'n-Nahv, on yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	68a	Nahiv	Ana metin
93	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
94	Kitâbü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-'Arabiyye, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Edebiyat	Ana metin
95	Kitâbü 'Gucdüvânî, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
96	Kitâbü İftitâh, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
97	Kitâbü Havâşi'l-Mütevassıt, on yedi satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Hâşiye
98	Kitâbü Nazmi'l-Kâfiye li'bni'l-Hâcib, dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
99	Kitâbü Şerhi Elfiyye fi'n-nahv, otuz bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild-i evvel, bir.	68a	Nahiv	Şerh
100	Kitâbü Mecmûa-i , otuz beş satır, cild-i kebîr, bir.	68a	----	----
101	Kitâbü Lübbi'l-Elbâb, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
102	Kitâbü Şerhi Şüzûri'z-Zeheb li'bni Hişâm, yirmi bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
103	Kitâbü Şerhi Lübbi'l-Elbâb yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68a	Nahiv	Şerh
104	Kitâbü'l-Mufasssal, on üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Ana metin
105	Kitâbü Şerhi'l-Mufasssal li'bni Yaîş, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild-i râbi' bir.	68b	Nahiv	Şerh
106	Kitâbü'l-Mufasssal, on üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Ana metin

107	Kitâbü'l-Mufaddal, Şerhu'l-Mufassal, yirmi üç satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild râbî' bir.	68b	Nahiv	Şerh
108	Kitâbü'l-Mufassal, on sekiz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Ana metin
109	Kitâbü İzâhî'l-Mufassal, yirmi dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Şerh
110	Kitâbü Mülhatî'l-İ'râb ve Sinhatî'l-Edeb, on dokuz satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Manzûm
111	Kitâbü Necmiddîn 'alâ'l-Kâfiye, otuz yedi satır, bâ-hatt-ı nesih, cild-i sâni' bir.	68b	Nahiv	Şerh
112	Kitâbü'l-Mufassal, on bir satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Ana metin
113	Kitâbü'l-Mütevassıt, on yedi satır, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68b	Nahiv	Şerh
114	Kitâbü'l- İzâh, yirmi beş satır, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	68b	Nahiv	Şerh
115	Kitâbü Rasâil-i Manzûme bi'l-Fârisiyye, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68b	--	Manzûm
116	Kitâbü Sarf Cümlesi, bâ-hatt-nesih, cild bir.	68b	Sarf	Ana metin
117	Kitâbü Şerhi'l-Kâfiye, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68b	Nahiv	Şerh
118	Kitâbü Merah ve 'İzzî, bâ-hatt-nesih, cild bir.	68b	Sarf	Ana metin
119	Kitâbü Dav'i, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	68b	Nahiv	Muhtasar
120	Kitâbü Metni Ünmûzec, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68b	Nahiv	Muhtasar
121	Kitâbü Şerhi'l-Lübâb, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir.	68b	Nahiv	Şerh
122	Kitâbü Ünmûzec me'a Şerhihi, bâ-hatt-nesih, cild bir.	68b	Nahiv	Muhtasar ve şerh
123	Kitâbü Şerhi Merâh Karasinân, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	69a	Sarf	Şerh
124	Kitâbü'l-Vezâifi'l-Vâfiye, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	69a	Nahiv	Ana metin

Adem ÇALAR
Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Kütüphanesi Kataloğundaki
Sarf ve Nahiv Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme

125	Kitâbü Şerhî 'İzzî li Sa'diddin, bâ-hatt-nesih, cild bir	69a	Sarf	Şerh
126	Kitâbü Şerhi Dibâce, Seyyid 'Ali Zâde, bâ-hatt-ı (yok), cild bir.	69a	Nahiv	Şerh
127	Kitâbü Vahyîzâde alâ Muğnî, bâ-hatt-ı ta'lik, cild bir (yanında kırmızı bir yazı var)	69a	Nahiv	Şerh
128	Kitâbü Şerhi'l-Kâfiye 'Isâm, bâ-hatt-ı nesih, cild bir.	69a	Nahiv	Şerh
129	Kitâbü Hâşiyetü Müğnî li'l-Hanbelî, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	69a	Nahiv	Hâşiyeye
130	Kitâbü Emâlî'l-Kübrâ li'bnî'l-Hâcib, bâ-hatt-ı 'Arab, cild bir.	69a	Nahiv	Emâli

Ek:2“Kütübü'n-Nahiv ve's-Sarf” başlığı altında listelenen eserlere dair katalogdan bir örnek [vr. 67b-68a]

